

VIGILIA

VI. ÉVFOLYAM
1940 JÚLIUS

TARTALOM:

ALESSANDRO MANZONI: MÁJUS 5.

MAGYAR BAROKK HUMANISTÁK

Zsámboky János (1531-1584.)

ROZVÁNYI VILMOS: Érettségi

TŰZ TAMÁS: Karóra (vers)

HEGEDŰS ZOLTÁN: Alkonyi táj
(vers)

NÉVY ANNA: A híd

RÓNAY GYÖRGY: Két vers

GEORGES BERNANOS: Egy fa-
lusi plébános naplójából

MIHÁLY LÁSZLÓ: Nem pörölni...
(vers)

LÁTSZAT ÉS VALÓSÁG

POGÁNY Ö. GÁBOR: Száműzött írástudók

KÖNYVEK

F. B.: Világtörténet — MAKAY GUSZÁV: Katolikus regényírók

POGÁNY Ö. GÁBOR: Élmény és irodalom

SZERKESZTI:

POSSONYI LÁSZLÓ ÉS IJJAS ANTAL

VIGILIA

MUNKABIZOTTSÁG:

HARSÁNYI LAJOS, SIK SÁNDOR, MÉCS LÁSZLÓ
ARADI ZSOLT, HORVÁTH BÉLA, JUST BÉLA, RÓNAY GYÖRGY

FŐSZERKESZTŐ:

POSSONYI LÁSZLÓ

A magyar katolicizmus szépirodalmi havi folyóirata.
Megjelenik havonta 15-én, évi 800-1000 oldal terjedelemben

Előfizetési ára egy évre belföldön 10 pengő, félévre 5 pengő. Külföldre:
Romániában 400 lei, Szlovákiában 60 korona, egyéb külföldön 12 pengő.

Vállalatoknak
évi előfizetési díj 40 pengő.

Egyes szám ára 1 pengő.

Főbizománys: Cserépfalvi, Budapest, IV. kerület, Váci-utca 10. szám.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, IV., Kecskeméti-utca 2.
Telefonszám: 38—44—10. Postatakarékpénztári csekkszámja száma: 20.668.

Minden cikkért szerzője felelős.

Kéziratokat nem adunk vissza.

A VIGILIA példányonként kap-
ható minden könyvesboltban.

ALESSANDRO MANZONI:

MÁJUS 5.

(NAPOLEON HALÁLA)

Csak volt. Ahogy megdermedetten
Halálos sóhaját lihegte,
S holtan hevert, semmit se tudva
S kihűlt porát elhagyta lelke,
Épp így a föld a hírre
Megrendült, belekábult.

Döbbenve megdobban utolsó
Napján a végzet emberének;
Nem sejtve, lesz-e még más időkön
Ilyen halandó lesz-e még egy,
Ki majd nyomába nyargal
S véres porába száguld.

A szellemem ragyogva látta
A trónuson, de meg se szólalt;
Midőn lehullt, fölkelt, elomlott
S ezren daloltak harsogó dalt,
Nem dőlt a harsogásba
Bukdosó diadalmán:

És nem dicsérte hízelegve,
Nem is gyalázta bújva gyáván,
De most dalol megilletődve
Ilyen sugár borús halálán;
Dalol haló porába
S nem hal meg ez a dal tán.

Az Alpokon, a Sivatagban,
A Manzanerrán és a Rajnán
Mennydörgött, gyorsan győzni bátor,
Villámait nyomban lecsapván;
A Scillától a Dónig
Dörgött a tengerek közt.

Igaz dicsőség volt-e dolga?
Ítéljen ebben az utókor:
Mi csak hajtsuk meg homlokunkat
Az Úr előtt, hogy a futó por
Sarából megteremté
Mint győzedelmi eszközt.

Te vad gyönyör, tüzes hevesség,
Te vakmerőség számvetése;
Szolgált a szíve csüggedetlen,
Hogy a hatalmat el ne kesse;
S megnyerte nagy jutalmát,
Mit nem hihet csak őrült.

Mindent kipróbált: a dicső fényt,
A viadalt, a veszedelmet,
Szomorkodott, győzött, leverték,
Uralkodott, számúzve tengett:
Kétszer volt ő az oltár
S a porba kétszer ő dült.

Nevét kimondta: és a két kor,
Mely egymást ölvé szembenézett,
Magát megadta elterülve,
Nem bánva, jönne bár a végzet;
Csöndet teremtve köztük
Ő volt a végítélet.

S eltűnt; a szigeten szorongott;
A bős irigység volt szigetje,
A lángoló irgalmatosság,
S a bosszú, mely körülzsiszegte:
Szigetje szájalomnak
S a kerek föld dühének.

Mint a hajótöröttön átcsap
A hullám, homlokát taposva
S habok közül mégis kipillant
Szegény a végtelen magosba,
De hasztalan keresgél
Valami messzi partot;

Lelkébe úgy omolt sötéten
A múlt idő, a sűrű felleg
Jaj, hányszor vágyta följegyezni,
Hogy léte itt lenn mire tellett,
De maradandó könyvén
A tolla elhanyaglott!

Jaj, hányszor áldozott le búsan
A nap, sötéten ellebegvén,
A hamvadó sugárba bámult,
Karját keresztbe vetve mellén.
S a múlt idők emléke
Szakadt suhogva rája!

És látta mind a lenge sátrat,
A sáncokat ledólni lassan,
A vágató lovak sörényét
S villámló táborát a vasban,
Serényen sorakozva
Kemény vezényszavára.

Jaj, lelkét annyi gyász gyötörte,
Hogy kábultan kétségbe vessék
És fuldokolt a gyötrelemben,
De akkor jött a szent kegyesség,
S egy égi kéz ragadta
A lángoló egekbe.

Vezette szépen a virágos
Mezőben, vitte az örök rét
Ösvényein, ahol a vágyat
Legyőzi végtelen öröklét
S a földi fény elomlik,
A semmibe peregve.

Örök dicsőség! Biztatásod
A végső diadalba dobban!
Ragadd el ezt a diadalt is:
Nem volt dicsőbb, ki sírna jobban
S a véres Golgotáért
A gőgöt így levetné.

Te úzöd el az átkozó szót
Haló porán kegyes malaszttal:
S az Isten, aki büntet és kegyelmez,
Aki lesújt és megvigasztal,
Nyomorult vánkosáról
Fölvette maga mellé.

Horváth Béla fordítása.

MAGYAR BAROKK HUMANISTÁK

ZSÁMBOKY JÁNOS (1531—1584)

Janus Pannonius halála után két nemzedékkel született. Mire maga is kezébe vehette a lantot, a renaissance, a humanizmus már túl volt a delelőjén. Janus Pannonius is, Zsámboky is külföldön tanultak, magas pártfogók

támogatását élvezték, előkelő helyet foglaltak el a királyi udvarban. Zsámboky János egyebekben is Janus nyomát követte. Megjárta Itáliát, kiadta Janus költeményeit. A saját költészetét mégse a humanizmus hazája, Itália ihlette meg, hanem elsősorban a szürke német egyetemek. Őt tekintették — s ma is őt tekintjük — Janus Pannonius után a legnagyobb magyar humanistának, de költészete inkább gyakorlatra, mint ihletre vall: poeta doctus. Közhelyeket, erkölcsi sentenciákat szed versbe, de csinos, finom elbadása gyakran méltó tárgyat talál s üde költői alkotásokra képes. Zsámboky még

a renaissance embere, de hangjában már megérzik az új, a barokk idő. A Parnasszus istenei mind nagyobb helyet engednek a megújuló kereszténységnek. Ifjúkori versei közt találjuk ezt a kedves nagyképűséget:

Lyceris báját Gallus eldalolta
s mondotta egyre: Tetszel, szép leány!
Ovidiusnak drága volt Corynna,
jehérlő mirtus vad bozót során.
Nemesisért eped Tibull szünetlen,
Properc ágyának kincse Cynthia...
De mindezeknél szebb az én szerelmem:
Pallas, az Észnek istenasszonya!

Férfikorának verseiben azonban mind gyakrabban találkozunk Krisztus nevével s pogány fordulatok helyett keresztényi gondolatvilággal.

Szomorú korszak fia volt Zsámboky János. Öt évvel Mohács után született. Nemesember volt, mégis városi, nagyszombati polgár. Atyja a Habsburgok odaadó híve volt s ez a körülmény szabta meg Zsámboky életének kereteit.

A magyar nemes élete akkor örökös harc volt a török és a máspárti magyar ellen. Reménytelen sors. Kis csoport, a tudósok, írók sorsa is reménytelen sors volt: kósza otthontalanság; árva, bús mécsesek voltak a kifosztott, hadakdúlta, csonka országban, melynek se királyi udvara, se nagyvárosai, se főiskolái nem voltak.

Zsámboky János kiszakítja magát a magyar soersközösségből. Tizenkét esztendő korában már Bécsben tanul, majd a wittenbergi egyetemen. Hazakerülhetett volna városi tanácsosnak, kancelláriai hivatalnoknak, iskolamesternek; nagyobbra nőtt azonban, semhogy a szök lehetőségek közt találta volna helyét. Nem jött többé haza. Wittenberg után Ingolstadt, Strassburg főiskolái következnek, majd Németalföld, Páris, Dél-franciaország, Svájc, végül Itália: Padova. Megismerkedik kora jeleseivel, többször Bécsbe látogat és ápolja kapcsolatait az udvarral, melytől fiatalkorától kezdve évdíjat kap. Büszkén pártolják nagyreményű honfitársukat a magyar humanista főpapok, Verancsis Antal, Oláh Miklós is. Hol itt, hol ott jelennek meg könyvei, történelmi munkái, klasszikus autorok kiadásai.

Huszonkét évi világjárás után végleg meglelepszik Bécsben. Királyi tanácsos, udvari történetíró és orvos. Szülővárosából nőszül. Nagyszombat mindig büszkén emlegeti; nevét is így jegyzi könyveim: Joannes Sambucus Tirnaviensis. Hűsz eszentdeig, haláláig él Bécsben, családja körében. Könyvtára, régiséggyűjteménye és érmei utóbb az udvari könyvtár birtokába kerültek.

Századokig emlegették, mint humanista tekintélyt. Azután elfeledték. Poemata c. kötetéből egyetlen csonka példány van Magyarországon. Emblémáival a legszebb kiállítású régi magyar verseskönyv s az első, melyet idegen nyelvekre fordítottak.

MÁRTON NAPJÁRA

Lotichinus Péternek és a többi pajtásnak.

Felvirradt ismét Márton drága napja,
mely lelkünk égi fénnel járja át.
Jöjjön papoknak ünneplő csapatja
s öltön magára tiszta diszruhát!

Eljött a nap, amelynek szentje Márton,
kit a fagyos pannoni föld adott.
Atyáink is megülték ezt immáron
és jámbor szívvel ittak jó nagyot.

Templomba gyül anyó, menyecske, néni,
vig tömjént gyujt az oltárnál a láng.
Fel, cimborák, mi sem fogunk ma késni,
csordultig teljen színborral kupánk!

Itallal áldozunk mi, mert szívünkben
a Génius és Vénus vert tanyát.
Kövessétek, jó lelkek, mindenünnen
a gondatlanság lengő zászlaját!

Jó lesz, ha minden bajt ma félredobtok,
mert Bacchus is közénk ül most ide.
Mosson ki szívetekből minden gondot
a Styx, — vagy inkább Rajna hús vize.

Nedves November inni invitálgat;
ember, ne kéresd hát soká magad!
Jöjj, Bacchus, jöjj és halljad hő imánkat,
kövessen a najád s dryád csapat!

Eredj ki Muzsa, nem kell itt Minerva,
Bacchus van itt, kiért kupánk forog!
A bornemisszát bosszunk szétszakítja,
mint Pentheust a baccháns-asszonyok.

A pezsgő must legyen lelkünk vezére
és töltsd, fiú, Falernum mézborát!
Koccintsunk most szerelmesünk nevére,
ürítsünk értük telt kupát!

Ne félj, pajtás, hogy nem tudsz lábra állni,
nem szégyen, ha az ember tántorog!
Harsogjanak öblös torkunk danái,
még Phoebus is velünk dalolni fog.

Tél hirnöke, vigyázz most, Márton lúdja!
Elvágjuk torkod, vár már asztalunk:
Bár zárva van menekvésednek útja,
ne félj, mert rád sok édes bort iszunk.

Tégy tarka szallagot, Bacchus, fejedre,
tenélküled nincs vígság és öröm,
légy buzgalmunknak áldó segedelme,
minden búbánat oszlik jöttödön!

Fáradtakat a nyugvás kénye jár át,
a szótlankok nyelvét megoldja bor,
a balga bölcs beszédre nyitja száját,
vidám tréfába kezd a búskomor,
nem bírálhatja sültparaszt királyát
s koldus-szegény is dús reményt kohol.

Elázott nép, a kancsó körbe járjon!
Koccints: Ne ártson majd a téli hó!
Úgy áldjon minket Bacchus és szent Márton
s kis ámor, a ruhát lerángató!

AMI ÖRÖKKÉVALÓ

Minden enyészik, a szent Múzsák szava él csak örökkön
és akinek hírét általuk áldja a föld,
Égretörő gúlák emléke se oly maradandó,
mauzoleum, sírok vesznek idők folyamán.
Semmi sem állandó, mert minden elomlik a földön,
bárha dicső-büszkén tört a magasba elébb.
Fennmarad ám a tudás, nagy férfiak ujja-vonása,
ez sohasem vész el, bús feledésbe se hull.
Ámde a Hit meg a szent Szeretetet mégis maradandóbb,
Múzsa kegyénél is többre s örökrealó!

AZ ÉLET

Az életünkben minden elmulandó.
Ne bánd tehát, habár a gond nyomasszon:
Örök dolgokra fordítsad figyelmed!
Hát vesd meg azt, mi könnyű, mint a szellő;
egy érdemes csak: Hinni Istenedben,
az égen székelő erős Atyában.
Hited nem léha így, mert Ő az oszlop,
kin házad és gerendád terhe nyugszik.

A HŰ KUTYÁK

Hogy mily erős szagú az eb
s urához nincs hűségesebb,
minderre pompás példa, lám,
az én két hűséges kutyám.

Bombó nevű a kiskutya,
a másik: Mádél, szép szuka.
Követnek földön, tengeren,
bármerre eljönnek velem.

E párt nevelte Gallia,
Rómában telt kölyökkora,
megjárták Nápolyt is velem
s a német földnek végtelen
sok ékes, kincses városát.
Loholtak belga tájon át.
S remélem, nemsokára már
— amelynek földje visszavár —
édes hazámba visznek el.

E két eb verset érdemel!
Ne is tagadd, eszes biz ám
világlátott két kutyám.

EGYSÉGBEN AZ ERŐ!

— Magyarország főuraihoz —

A folytonos hullámvész és a sója
tenger vizét a romlástól megóvjá,
de árkokba s mocsárba hordva szét,
meg nem tarthatja jótermészetét.
Ereje vész, poshasztja lomhasága,
elgőzölög s lesz lenge semmi: pára.
Egység erőt, vizzály romlást terem;
öregbít minden a kellő helyen.
S ha oltás hatja által a barackot,
Ínyednek kedves, hogyha leszakasztod.

Urak, hazánk veszélybe, romba dől el:
Segítesetek hát egyesült erővel!
Ne fészkelődjék rútsággal közétek
a gyűlölség, hamisság és önérdék.
Hunyadiakról emlékezzetek,
nevükre még az ozmán megremeg.
Közétek ékét pártosság ne verje,
egységes tetre hív hazánk szerelme!

Latinból fordította: *Geréb László*

ROZVÁNYI VILMOS:

ÉRETTSÉGI

Fiatal kölykök a parkban s én elnézcm őket mosolyogva.

Kamaszfejük vékony nyakukon úgy nyúladozik magasba, nagy igyekvéssel, mint a szirmahullajtott mák: szeretne még valamennyi virág maradni, holott már csak termés! S a magházban — agyukban — a tudás fehér és fekete szemcséi kezdenek elkíváncozni egymástól... Megérttek a mákvirágok... Fehér és fekete szenvedélyeik lassan elfogadják a megérés és beérés szárazodását. Megérttek az életre s beérik majd valamivel, amit az élet éppen nyújt nekik.

Még nem tudják ezt a természettörvényt s ezért szépek és kedvesek.

— Huj, te! Micsoda frászt kenek én le annak a Négyzetgyöknek, érettségi után! — fogadkozik az egyik mákfej s nyaka alig tud utána nyúlni a hetvenkedő főnek. A Négyzetgyök valószínűleg a legjobb matematikus az osztályban, esetleg maga a számtantanár, de semmi gonoszság sem lehet a fogadkozásban, mert mindnyájan aggodalom nélkül felnevetnek. Csak hetvenkedés és semmi több!... A fogadkozó bizonyára irodalmár, vagy valami művészi érdeklődésű fiatal. Tudásának efajta szemcséi értek ki igazira s most igyekeznek elválni a számok kopár világától, amely viszont gazdag költészet lehet a másik mákfej számára.

— Csokonait kizárólagossági joggal átengedem neked, — kötekedik a hetvenkedővel egy másik kamasz, talán éppen a Négyzetgyök, de az ő ádámcsutkája is fel-le kótog a nevetéstől s vibrál a többi nyak is hangos zsvivajjal, mint a gurgulázó pulykanyájé. Hull rájuk a napfény aranyzuhataggal s hol az egyik, hol a másik arc szembeskedik fel csukott pillákkal, a meleg fénykévébe. Megfürdik a gondtalanság örömében.

Az iskola felőli kapun azonban négy fekete ünneplőbe öltözött bajtársuk fordul be s az egyik közülük nagyon szomorú. A hangos, vidám csoport hirtelen elnémul, a tekintetekben riadalom ül. Rángatják egymás kabátját:

— Janival valami baj van... Biztos történelemből!... Megint elidegeskedte szegény... Pedig hogy bevágta!... Nem lehetett tőle évszámot kérdezni, hogy rögtön legalább öt percig ne hadart volna... Livius biztosan belezavarta, mert még mindig nem tudja elfelejteni, hogy három évszám bemondását is kijavította... Azt a nevetést, ami akkor volt a hetedikben, te jó ég!...

Komor bariton vág közbe uralkodni akaró hangossággal:

— Bár ne neveltünk volna!... Szegény Jani azt keserülte három éven át... A mi nevetésünket.

Pillanatok alatt az egész csoport szomorúbb lett a közeledő Janinál... És bűnbánatosabb!... Jókedvük elgázolt közülük valakit, talán éppen a legjobb lelkű, legderekbabb fiút s talán egy egész életre elgázolta. Nincs ez ilyen tudatosan a lelkükben, csak ösztönük érzi. A most érett három bajtárs is közrefogja a lehajtott fejű negyediket. Látszik, hogy magához akarják téríteni kábultságából.

Az elnémult csoportban egy kis keszeg, vékonycsontú hirtelen elsápad:

— Ürsten!... A multkor elkérte a stukkeremet!

Az aggodalmat rémület váltja fel az arcokon:

— És te odaadtad? Te örült!

— Nem gondoltam semmire! — liheg a kis keszeg s tanácstalan kétségbeeséssel mered a többire.

— Rohanj hozzájuk!... Kérd vissza az anyjától!...

A susogó tanácsot egyszerre lihegik négyen is. A kis keszeg kiválik közülük, belopakodik egy bokorsor mögé s annak védelme alatt lélekszakajtó vágatásba kezd — lábujjhegyen. Mintha betegágytól lopóznék segítségért!

Rémületük kicsit föloldódik s bizonyára mindegyiknek van már terve Jani feleszméltetésére. Lehet, hogy valami életformát is kikeresett már számára az egyik agytekeres, a Livius tanár úr hangulatától függetlent, erős falak biztonságába zárt életformát, ahova majd nem hangzik be kísértetiesen az a két év előtti meggondolatlan hahotázás, hogy egy egész életen át gúnyolódják bajtársukkal.

A négy most megszámlaltott közéjük érkezik. Már tizen fogják körül a Jani elesettségét:

— Mi volt?

Ő homályos tekintettel réved reménytelen messzeségekbe s nem felel. Talán nem is érti a kérdést, mert befelé figyel, önmagába. Hangokat hall, amelyekkel lehet, hogy vitatkozik, lehet, hogy nem. Engedi magában eláradni a kétségbeesést, vagy utat keres: a lába előtt hirtelen leszakadt híd egy darabját, amelyen talán még továbbmehetne.

Megrázzák:

— Mondd már, mi volt!

Körül néz s mintha csak most ismerne barátaira, elmosolyodik, de aztán szorongó torokkal néz újra a semmibe. A másik három, aki vele volt s tudja, mi történt; nem mer helyette felelni. Végre is ő szólal meg:

— A török hódoltságot kérdezte...

Én is fellélegzem a távolabbi padon, a tudomás biztonságával: no, végre!... Hát a török hódoltságról van szó?... Jaj, kisfiam, csinált az már másnak is bajt, nemcsak neked! Képzeld el csak: ennek az egész országnak, nekünk magyaroknak, mindnyájunknak, még most is, évszázadok múlva is, képzeld csak el!... Most ez a te kis bajod azzal a hódoltsággal?... Óh, kisfiam!...

Ám inkább odafigyelek, mert már meséli:

— Mondom neki, hogy az az összeomlás, amely 1526-ban, a mohácsi ütközettel fejeződik be, tulajdonképpen 1514-ben, a Dózsa-féle lázadással kezdődött...

— No és?

A másik három folytatja helyette lelkendezve, egymás szavát váltva:

— Livius ráordított: „Ne kezdje itt az évszámokkal!”... „Mit dobálózik az évszámokkal?”... Olyan paprikavörös lett, azt hittem, megüti a guta: „Magának, úgylátszik, örök mániája lesz az évszámokkal való handabandázás”... „Nem a Dózsa-féle lázadást kérdeztem, hanem a török hódoltságot!”... Egészen megzavarta Janit!... Az elnök csak nézte.

Valamennyien lehajtják fejüket. Mintha az élet mozdonyából kivágódó gőz csapott volna le egy friss és színpompájával gondtalanul hozsannázó virágágyra. Szörnyen kókadt, kis körben állnak itt! Váratlan indulat viharzott el fölöttük s ők az elkomorodásból már nem tudják felemelni fejüket.

Az iménti bariton szomorkodik egyet csöndesen:

— Miért kezdted éppen az évszámokon, mikor tudod?...

— Eszembe sem jutott!

Ha most odamennék és megmondanám: „Ne búsulj, kisfiam!”... Nem, nem! Ezeket már magázni kell: „Nézze, kedves öcsém, nem ez volt az első eset életében, amikor véletlenül rálépett valakinek a lábára... Hagyja a csudába az elkeseredést! Lesz még ilyen több is... Teszem, ha a későbbi életében le talál méltóságosurazni egy kegyelmes urat. Éppen azt a kegyelmes urat, akitől a maga egész jövője függ. S a kegyelmes úr hirtelen hátat fordít magának és a maga egész élete pályafutásának. Hátat fordít örökre, abban a hiszemben, hogy nem tiszteli őt eléggé. Akkor maga mit tehet?... Tényleg nem tiszteli tovább és szintén hátat fordít... Kezd egy új életet a kegyelmes úr jóindulata nélkül... Kedves öcsém, hiszen maga még fiatal!... Miért van úgy megijedve?”...

Szerencse, hogy nem mentem oda és nem mondtam meg mindezt a rémült Janinak. Betolakodó idegenként fogadtak volna, sőt talán Livius tanár úr kortársaként, teljes gyanúval és gyűlölettel... Oh, mégsem!... Csak haraggal. A gyűlölethez ők még nem értenek...

Semmiesetre sem én kellek ide a megoldáshoz! Az élet gyorsabb és egyszerűbb és nem bölcsekedik össze mindenféle esetlenséget. Az elébb vad mozdonyát gázoltatta át a fiatal idegeken, széttépte napban fürdő örömeiket s most mintha virágcsokorral térne vissza engesztelő látogatásra.

Fiatal leány fordul be a park kapuján. Megtorpan, admikor a gyászos hangulatú csoportot látja s majdnem visszafordul, hogy lábujjhegyen eliszkoljon. Tehát ismer valakit közülük. De már észrevették és nem futamodhatik meg. Janit az egyik háta mögött álló bajtársa megböki:

— Szedd már össze magad: Livia jön!

Tehát az a kislány éppen Janit ismeri közülük, ómiatta akart visszafordulni. És Livia!... Csak az élet meri megjátszani az ilyen apró, ravasz kiegyenlítéseket, hogy *Livius* tanár úrral szembe egy *Liviát* állít, nehogy akárcsak egy név hangzása is egész életre keserűvé váljék.

A leányt befogja a júniusi napfény s tétován hozza közelebb. Janit minden sápadtságával együtt kilökik a fiúk maguk közül:

— Menj hozzá!... Ez most jó lesz. Milyen szép ez a gyerek!

Jani ideges gombigazgatással gyorsan lép a leány felé, már csak azért is, hogy elővja pajtásai mosolya s netán valami esetlen megjegyzése elől.

— Kezét csókolom.

— Jó napot, Jani. Miért olyan sápadt maga?

Jani csak nyel, nyel, ezen minden izma külön vonaglik, szeme homályos, hogy nem is látja a leányt. Az megdöbbenve figyelni elfulladását; segítő kézzel kapna már feléje, amikor a gyanu mosolyogva gyűl ki szeme kékjén:

— Csak nem? — csapja össze szinte ujjongó kérdezősködéssel. — Miből?...

— Történelem...

Rag nélkül, ige nélkül, tragikus csupaszszággal buggyant ki a szó a fiúból, szinte világok kataklizmájával: történelem.

Csengő nevetés fut szét a fák között, mint elszakadt gyöngysor a tükörszekrény márványlapján s egy-egy hangja hosszan hal el parányi rezgésekig.

— Jaj, most mindjárt a nyakába borulok, Janikám, drága!... Hát ez remek!

A fiú dacos szenvedésében kiegyenesedve, alig hallhatón kérdi:

— Miért remek?

A leány olvasmányt kap elő a hóna alatt szorongatott könyvféléből:

— Ide nézzen. Én is éppen most kaptam meg. — És tagolva olvas: — Osztály-isméltésre uta-síttatik. Most legalább nem fog velem egész nyáron fölényeskedni!...

— De én még pótvizsgázhatom! — mozog az ádámcsutka ideges tiltakozással.

— Az már nem elég dicsőség a hengegéshez! No, Isten vele! Megyek haza átvenni a pofonokat anyustól. Maga is kapott egyet... az élettől, amiről annyit szeret beszélgetni. Délután a pályán találkozunk.

Az egész park, fák, bokrok, virágok mosolyogtak az el-siető leány után. Milyen kis dolog lett a történelmi tragédiából!

Az „élettől kapott pofon” lassan kigyúl a fiú arcán, de már nem fáj úgy, mint amikor még ellappangott a sápadtság alatt. A többiek megint hozzásiettek:

— Na lásd, nem kell mindjárt annyira begyulladni!...
Livia enivaló... Hanem Livius?...

Kacagva játszanak ők is a nevek önkéntelen humorával.
Észre sem veszik, hogy a szájalomból lassan ünneplés
lesz — Livia miatt és Livius ellenére. Jani körül már nem is
gyász kíséretet a kis fiúcsoport, inkább valami diadalmenet féle.

A kis keszeg megjelenik a parkkapuban s lopva oda-
mutatja a revolvert, amelyet elhozott Janiéktól. A fiúk meg-
nyugtatón kacsintanak feléje, hogy rendben van! De az a
fegyver most már akár ott is maradhatott volna.

Megindulnak hazafelé. Vidám szavak pattognak Jani kö-
rül s ujjongó öröm száguld körbe egy-egy mosolya nyomán.

Milyen jó, hogy nem szóltam közbe!... Most vígan néz-
hetem a diadalmenetet mert az! Az ifjúságnak ez a boldog
különítménye visszamentett körébe valakit. Legyőzte Livius
tanár urat, engem és az egész világot.

Ott maradok a padon s egy könnyem a kezem fejére
perdül.

Rozványi Vilmos

TŰZ TAMÁS:

KARÓRA

Mintha nem is az én kezem volna
ez a jobbkéz: e furcsa idegen,
ki reggel a balra rácsatolja
únottan, lomhán, ridegen,
mint börtönőr a szürke rabra
únottan rakja
már a vasbilincset. Bilincs ez is.
Csuklómhoz ér. Hideg. Húsomba vág
és lassan már a szívembe is:
Beszél és halkán kattog.
Hallom szavát:
Bolondok vagytok.
Sétáltok körbe, mint a rab,
de a bilincs az megmarad
s a börtönőr, a gyors idő
sürget, rohan s a fű kinó
a sírodon...
Mindennap újra felveszem
és hordozom és kínlódom.
De este halkan leteszem
és átfutok egy idegen határon,
hol nincs idő s az őr szelíd: az álom.

HEGEDŰS ZOLTÁN:

ALKONYI TÁJ

Lebújt a nap s a vén hegyekre
tüskés sugarait vetette,
tűzzsínben lángoltak az erdők,
borzongtak az aggancsos bokrok.

Szél röppent röpködő hajamra
s a zúgó lombokat kavarta,
a völgyben már pirosan, kéken
ült meg az alkonyat a fákon.

Távolban öreg templom árnya
gubbasztott rőt szárnyát lóbázva,
hamvadt a falu vaksi fény
s úgy nőtt az erdő vak homálya.

Úgy nőttek hátamon az árnyak,
gondjai a rontó halálnak,
huhogó baglyok a sötétben,
fekete varjak a határban.

A falu is gyáván kuporgott,
Hold fényezte a deszkatornyot,
sötéttel telt az úti árok,
a fákról lekoptak a fények.

Mint nagyanyám szoknyája mellett
a hajnali, hűvös miséket,
úgy néztem a hűnyó mezőkre
és a lobogó csillagokra.

S hogy e csoda örök maradjon,
az öreg falumenten parton
kuruttyolt lábamnál egy béka
s a hegyekre leszállt a béke.

NÉVY ANNA:

A H I D

Mikor reggel az óra gyors, szaggatott egymásutánban kilencet ütött, már teljesen kész volt az öltözködéssel. Néhány ideges, kapkodó mozdulattal még ki- és begombolta mellényén a gombokat, a kezét még párszor áthúzogatta kopott, kifényesedett fekete ruhájának bő, lötytyedt nadrágszárán. Aztán tétován megállt.

Szellőzetlen szobájában a maró dohányfüst szürke felhője alatt szanaszét hevert minden. Az ágy vetetlenül tátongett. Az asztalon kenyérhéjak, kávéscsészék, cipőkrém és ruhadarabok között ott állt a benzines üveg, — előttevaló nap órákat kínlódott, míg fekete ruháját rendbeszedte. Most nem törődött a rendtelenséggel, pedig máskor kínos rendet tartott; a várakozás izalmában minden egyébről megfeledkezett. Érezte, hogy lüktet a pulzusa és a szíve gyorsan, sokszor szabálytalanul ver.

— Csak nyugalom... — intette magát, — még félóra van hátra, amíg mennie kell. — Leereszkedett az ablak melletti karosszékbe és eres, dohánytól sárga, sovány kezével kivette széles láncon függő nikkelőráját. Nézte, amint a percmutató bandukol egyik számtól a másikig.

Szemben vele a tükörben — észre se vette — megjelent szürke, deres feje, ráncokkal átszelt, domború homloka, fakó, beesett arca, hajlott háta. Két nagy, elálló füle vörös volt az izgalomtól.

A halálos csendben csak az óra ketyegése hallatszott...

Mikor a mutató elérte a féltized, ünnepélyesen fölállt a karosszékéből. Remegő kézzel mégegyszer meghúzogatta mellényét, nyakkendőjét megigazította. Föltette ócska, nagyszélű fekete kalapját, aztán elindult. Az ajtóban azonban hirtelen szédülés fogta el, forogni kezdett vele a szoba. Még hallotta, amint a kezében tartott bot nagy koppanással az ajtónak ütődik, aztán elvesztette eszméletét.

* * *

Hatodik gimnázista korában bazilikák és parlamentek tervét rajzolta könyve szélére. Egy rajzával, melyen ragyogóan mutatkozott meg a perspektíva iránti érzéke, elnyerte az iskola pályázatát. Tanárai zseninek ismerték el és biztosra vették, hogy világhírű építész lesz belőle. Segítették, hogy a műgyetemre beiratkozhasssék, mert hazulról — özvegy anyja és három apró huga volt — nem telt rá. Az egyetemen mindjárt fölfigyeltek rá és kapott valami ösztöndíjat. Diákszállások fagyos éjszakáiban kenyér és feketekávé mellett zseniális tervek fűtötték.

Huszonegy éves volt, mikor anyja meghalt s két foltzott, konyhaszagú fekete ruhát és három apró lánygyermeket hagyott hátra. A kislányok temetés után összebújtak, mint gyámoltalan verebek és tehetetlenül ügyefogyott pillantással, várakozóan néztek a bátyjukra. Ettől a nézéstől vállalta aztán az egyik budai kerület adófelügyelőségén a díjnoki állást.

— Csak egy darabig tart ügyis... — biztatta saját magát, amikor a következő szemeszterre nem tudott beiratkozni. — Egy év, másfél év, addig valahogy elhelyezi a gyerekeket...

Éjjelenként fennmaradt és lázas igyekezettel tanult, rajzolt, számolt tovább. Néha a hivatalban halaskofák és bankdirektorok porszagú adóbevallási ívei között egyszerre úgy érezte, hogy meg-megfullad, nem bírja ki. Most, azonnal felugrik, odavág mindent, elrohan, elszökik, meghúzza magát valahol. Így tovább nem mehet, elvégre joga van a saját életéhez. Nem fog törődni senkivel és semmivel...

— Beteg a kicsi... — villant át agyába hirtelen, — nem, most igazán nem lehet, kegyetlenség volna elhagyni őket. Majd eljön az ő ideje is. Akkor minden megváltozik. S egy akta üres hátára széleslépcsőjű luxusvillát tervezett, hatalmas, napfényt befogadó ablakkal, virágos loggiákkal.

Harminchárom éves volt, mikor egyedül maradt. A hugai elmentek: kettő férjhez, egy meg a másvilágra. A homlokán ekkoriban már fáradt ráncok jelentek meg, hajában pedig ősz szálak.

— Azért még nem késő — gondolta és mikor egy pályázatról olvasott, elhatározta, hogy megpróbálja. Akkoriban úgyszólván elhanyagolta a hivatalt, csak az új szantórium terve volt éjjel-nappal az eszében. Úgy járt-kelt, mint az alvajáró, számokkal és rajzokkal torlaszolta el magát a mindennapi élet elől. A műegyetem melletti szűk legénylakásában — nem tudott ettől a környéktől megválni — éjszakánként szünet nélkül dolgozott. Érezte, hogy most eljött az ő órája. Tudta, hogy amit csinál, kitűnő. Ez a biztonság adta meg neki, hogy kétféle életét energiával győzze. Reggelenként a hivatalban vörösrevirrasztott szemmel jelent meg.

A pályázatot más nyerte meg. S ötvenkét éves volt, mikor kimerülten, szája körül keserű ránccal, nyugdíjba ment.

Magányosan élt, barátai nem igen voltak és szürke napjai egymásután hulltak bele az öregség fáradt közönyébe. Akkoriban történt, — az újságokban is olvasott róla, — hogy lakásához közel, szemben a műegyetemmel, megkezdték az új hatalmas Dunahíd építését.

Mikor ezt egyik csöndes délelőtti sétája alkalmával észrevette, mintha új erő költözött volna bele hirtelen. Egy régi iskolatársától, aki azóta jelentős pozícióra emelkedett, engedélyt kért, hogy az építkezés területére bejárhasson. Attól kezdve életének centruma lett ez a hídépítés. Ott lebzelt

folyton kopott, bő ruhájában, hajlott hátával, noteszébe rajzolt és jegyzeteket készített. Beszélgetett a munkásokkal, azok valahogy megszokták, megszerették és mérnök úrnak szólították. A mérnökök szóbaálltak vele, tulajdonképpen azonban még a nevét sem tudták, senki sem kérdezte, kicsoda és mit keres. Látták, hogy ért a dologhoz s lázas figyelemmel kíséri a munka menetét. Mikor az egyik művezető egy hirtelen fölmerült apró probléma alkalmával féltékeny indítványát elfogadta, belülről egyszerre határtalan boldogságot érzett. Úgy gondolta, hogy most már a híd egy kicsit az ő alkotása is, köze van hozzá. Most, élete vége felé, egyszerre dolga akadt a világban... Kijut neki a lázból, az izgalomból, az évekig tartó megfeszített munkából, amíg végre a folyó tükrét megszagató pillérek összeérnek és fölöttük a magasban, egyik parttól a másikig feszül ki a hatalmas híd-szerkezet.

Az idő telt, a munkálatok már befejezéshez közeledtek. Ő pedig dacolva sárral, széllal, hőséggel, nap-nap után kijárt a partra. Szívében derűs várakozással szemlélte a napokat a hídavató ünnepségig. Izgalom fogta el, ha arra a pillanatra gondolt, amikor felszentelés után a kormányzó elvágja a hidat elzáró nemzetiszínű szalagot. A zene szól és a megnyitott úttesten először hőmpölyög majd át az ünneplő tömeg. Ő is ott lesz, — tervezte nem egyszer — felveszi fekete ruháját s akkor, egyszer, életében először és utoljára, a kész munka örömétől büszkén, izgatottságtól remegő lábakkal az elsők közt lesz, aki átmegy a hídon.

* * *

Mikor a szemét újra felnyitotta, — fogalma sem volt, mennyi idő telhetett el közben, — megismerte a házmesternét, amint föléje hajolt. És még sok más, idegen arcot látott maga körül. Meg akart szólalni, de nem tudott. Tagjait mozditani akarta, nem sikerült. Fejében zűrzavart érzett s gondolkozni próbált. Egyszerre fájdalmas kinnal hasított bele: a híd!... Azóta már... *nélküle* is megtörtént minden. Mint ha jeges áramlat fagyasztotta volna meg a testét. Ez már a halál, — gondolta, — mely csontos kezével megérintette nyelvét, agyát és tagjait... Azon a hídon ő már nem megy keresztül...

Közben vissza-visszatérő öntudattal érezte, hogy erős karok emelik fel a szőnyegről, ahol még mindig feküdt. Aztán viszik valamerre. Kis idő múlva egy szíréna állandó búgását hallotta maga fölött. — Mentőkocsiban vagyok, — eszmélt rá hirtelen. Kinyitotta szemét és látta, amint a kocs ablakának négyszögén keresztül megjelennek és eltűnnek a bérházak. Aztán egyszerre hatalmas, lengő zászlót pillantott meg. Úgy érezte, megmozdul a szíve: a hídfőnél jártak. Tekintete mereven az ablakban szabályosan fetlűnő és elsuhanó

oszlopokra tapadt. Elkínzott arcán különös, átszellemült mosoly lebegett át. Hallotta a sziréna szakadatlan bűgását; az orvos föléje hajolt és kérdezett valamit. Közben a mentőautó az új, simán fénylő úttesten az oszlopok sorfala között, lassan távolodott az egyik parttól.

És feltartóztatathatatlannul közeledett vele a másik part felé...

Névy Anna

RÓNAY GYÖRGY: KÉTVERS

ÉJSZAKA

Lassan megyek éjszaka a
városon át.
Ősz van. A köd belepíti a
lábam nyomát.

Mögöttem a fákról lehull
egy-egy levél.
Falevélnél az életed
többet nem ér.

Vékony kocsány tartja csupán
kis szél elég,
s mint levelet a köd, elnyel
a semmiség.

HAJNAL

Néptelen a Fehérvári-út.
Hunyorognak fönny a csillagok.
Hunyorognak a hegyen a lámpák.
Feketék az ablakok.

Kertekből az avar szaga száll.
Csaholnak a távoli kutyák.
Valahol egy uszály túlke harsan,

messze, mint az ifjúság.
Szembejönnek a tejeskocsik,
Lassan jönnek szembe az úton.
Trappolnak a lovak és a hajnal
szivárványlik síma farukon.

GEORGES BERNANOS:

EGY FALUSI PLÉBÁNOS NAPLÓJÁBÓL

A szerzetesek a lelkekért szenvednek. Mi, világi papok, a lelkek által szenvedünk. Ez a gondolat tegnap este me-
rült fel bennem és egész éjjel mellettem örködött, mint egy
angyal.

„Önben a barátság hivatása él”, jegyezte meg egy alka-
lommal öreg mesterem, Durieux kanonok. „Vigyázzon, ne-
hogy ez a hivatás szenvedéllé fajuljon. Az összes szenvedé-
léyek között ez az egyetlen, amelyből az ember sohasem
gyógyul ki.”

A nyomor és a paráznaság egymást keresi és hívogatja
a sötétben, mint két kiéhezett állat.

Az ember gyakran hallja, amint a képmutató, a pa-
rázna, a fősvény, a rossz gazdag — duzzadt ajakkal és fény-
lő szemmel — elturbékolja a *Sinite parvulos*-t, anélkül, hogy
figyelemre méltatná az utána következő szót, — mely talán
egyike a legrettenetesebbeknek, amit emberi fül hallott:
„Ha nem lesztek hasonlóak a kisdedek egyikéhez, nem lép-
tek be Isten országába.”

Az aranyzsákokra Jézus saját kezével ezt írta volna rá:
„Vigyázat! Életveszélyes!”, amint az a villanytranszformátoron
látható.

Néha azt mondom magamban, hogy a Sátán, aki Isten
gondolatába akar behatolni, nemcsak gyűlöli Isten gondola-
tát, anélkül, hogy megértené, hanem fonákul is értelmezi azt.
A Sátán az élet folyásával ellenkező irányban halad, ahe-
lyett, hogy együtt haladna az étellel, és lehetetlen, rettenet-
es kísérleteket tesz, hogy a Teremtés egész munkáját ellen-
kező irányban újból elvégezze.

Mit tudunk a bűnről? A geológusok felfedezték, hogy a
talaj, mely oly szilárdnak, oly keménynek tűnik fel, valójá-
ban csak vékony réteg egy folyékony és állandóan remegő
tűzhenger felett, hasonló a forni készülő tej felett képződő
bőrréteghez... Milyen vastag a bűn? Milyen mélyre kellene
ásni, hogy rátaláljunk az örvénylő azurra?...

Milyen kevésbé tudjuk, hogy mi valójában egy emberi élet! A miénk. Annak alapján megítélni bennünket, amit mi cselekedeteinknek nevezünk, talán épp olyan hiú dolog, mint álmaink alapján ítélni felettünk. Isten saját igazságossága szerint válogat cselekedeteink homályos halmából és az, amit az Atya felé emel, hirtelen fényleni kezd, ragyog, mint a nap.

Igen, az ember mindenütt ellensége önmagának, titkos és alattomos ellensége. Bárhová is vetjük a rosszat, az majdnem biztosan kihajt. Ezzel szemben a legparányibb jó magának rendkívüli, csodálatos szerencsére van szüksége, hogy a gaz ne fojtsa el.

Az embereknek általában téves fogalmuk van az imáról. Hogyan merészelnek beszélni annyi könnyedséggel azok az imáról, akik azt csak alig vagy egyáltalán nem ismerik? Egy trappista, egy kartauzi évekig dolgozik, hogy megtanuljon imádkozni és az első szeleburdi jöttment véleményt merészel mondani egy egész élet erőfeszítéséről! Ha az ima valóban az lenne, aminek gondolják, valami fecsegésképe, egy mániákus párbeszéde az árnyékával vagy még ennél is kevesebb, — egy hiábavaló és babonás kérelem, azzal a céllal, hogy a föld javait elnyerjük, — hihető lenne-e, hogy ezer és ezer lény abban találjon életének utolsó napjáig egy erős, kemény, tökéletes örömet. Ó, persze, a tudósok önátatásról beszélnek. De csak azért, mert bizonyára nem láttak még soha egyet sem azokból az öreg szerzetesekből, akik oly meggondoltak, oly bölcsök, ítéletük hajlíthatatlan, és mégis csak úgy sugárzik róluk a megértés és a részvét, a gyengéd emberiesség. Milyen csoda okozza hát, hogy ezek a félbolondok, akik egy álom rabjai, ezek az éber alvók, minden nap mélyebben behatolnak idegen életék titkaiba? Különös álom, furcsa ópium az, amely ahelyett, hogy elszigetelné az egyént a hozzá hasonlóktól, minden emberrel szolidárisává teszi, az egyetemes szeretet szellemében!

„Ha valóban keresnéd Istent, meg is találád Őt.”

Csak egy szegény, nagyon méltatlan és nagyon szerencsétlen pap vagyok. De tudom, mi a bűn. Ti nem tudjátok. Minden bűn hasonlít egymáshoz, csak egyetlen bűn van. A bűn világa szemben áll a kegyelem világával, mint egy táj visszatükröződő képe egy fekete és mély víz partján. Amint van szentek közössége, van bűnösök közössége is. A bűnösök egyesülnek, összeölekeznek, összeolvadnak abban a gyűlöletben, melyet egymás iránt éreznek, a megvetésben; egy nap majd az Örökkévaló szemében sártóhoz lesznek hasonlóak,

melyen hiába csap át az isteni szeretet végtelen dagálya, az élő és sistergő lángok tengere, mely megtermékenyítette a káoszt.

Áldottak legyenek azok a bűnök, melyek után szégyen marad bennünk!

Mit törődik Isten a tekintéllyel, a méltósággal, a tudománnyal, ha mindez nem több selyem szemfedőnél egy szétbomlott holttesten.

Gyűlölni önmagunkat könnyebb, mintsem azt gondolnánk. Ahhoz már kegyelemre van szükségünk, hogy elfeledjük önmagunkat. De ha minden góg meghalna bennünk, a kegyelmek kegyelme az lenne, ha alázatosan szeretnők önmagunkat, mint Jézus Krisztus szenvedő tagjainak bármelyikét.

Mit csináltok, ti emberek, a pokolból? Egy örökös börtönszerű intézményt, mely hasonló a földi börtönökhöz, s alattomosan már előre bezárjátok oda az emberi vadat, melyet rendőreitek a világ kezdete óta üldöznek, — a társadalom ellenségeit. Nagy kegyesen az istenkáromlókat és a szentségtörőket is hajlandók vagytok oda küldeni. Akad értelmes agy, büszke szív, aki undor nélkül fogadná el Isten igazságosságának ezt a képét? Az emberek a világ maximái szerint képzelik el a poklot, pedig a pokol nem e világ szerint való. Nem e világ szerint való, s még kevésbbé a keresztény világ szerint. Örök büntetés, örök vezeklés — valóságos csoda az, hogy itt a földön fogalmunk lehet erről, amikor, rögtön a bűn elkövetése után, elég egy tekintet, egy jel, egy néma szőlítés, és a bocsánat sasként csap ránk az egekből. Ó, mert az élők legnyomorultabbja is, ha azt hiszi, hogy már nem szeret, még tud szeretni. A pokol: többé már nem szeretni. Többé már nem szeretni, azt jelenti egy élő embernek, hogy kevésbbé szeretni vagy másutt szeretni. És ha ez a képesség, mely elválaszthatatlan lényunktől, a lényünk maga, — a megértés is egy fajtája a szeretetnek — mégis el tudna tűnni? Többé már nem szeretni, meg nem érteni, s mégis élni, milyen csoda! Az emberek közös tévedése abban áll, hogy a kárhozottaknak, ezeknek az elhagyott teremtéseknek még mindig tulajdonít valamit belőlünk, örökös mozgékonyágunkból, tulajtott azok az időn, a mozgáson kívül vannak, örökre megrögzítve. Ha Isten megfogná a kezünket és odavezetne az egyik ilyen fájdalmas dologhoz, — még ha valaha legkedvesebb barátunk lett volna is az, hogyan szólnánk hozzá? Ha egy élő ember, hozzánk hasonló, akár a legutolsó, ocsmány az ocsmányok között, vergődne a pokolban, osztozni akarnék sorsában, megkísérelném kiragadni hóhérja kezéből. Osztozni sorsában!... Ezeknek a parázsló köveknek, akik valaha em-

berek voltak, az a végzetük, megfoghatatlan végzetük, hogy semmijük sincs, amit megoszthatnának.

A pokol: többé már nem szeretni. Amíg életben vagyunk, áltathatjuk önmagunkat, hihetjük, hogy saját erőnkől szeretünk, hogy Istenen kívül szeretünk. De olyan bolondokra hasonlítunk, akik a vízben tükröződő hold fénye felé nyújlgatják karukat.

Just Béla fordítása

MIHÁLY LÁSZLÓ:

NEM PÖRÖLNI...

Uram, Te legfőbb jó vagy és hatalmas,
s ki Benned él, itt lenn nem üdvözül,
elszenvedem próbád: verj és sanyargass,
de vegyél ki az emberek közül.

Nem aggódom falatért, holnapért,
nem kell a másé, sőt a magamét is
odavetem, ha kell, könnyet, se vért
sohsem fakasztva. Hát tegyem? Miért is?

Boldoguljon csak az önző, erős,
a lihegő, aki nem tud betelni,
s zabál. Ne legyenek én rangos, se hős:
nem pörölni küldtél, de énekelni.

Lakjanak jól és legyen igazuk
mindnek. Reám csak irgalmad szeme
ragyogjon: áldott csönd és csöppnyi zug,
s bárhová vess, ember kezébe ne!

LÁTSZAT ÉS VALÓSÁG

SZÁMÚZOTT ÍRÁSTUDÓK. Spengler korunk örült életütemét időpánikkal magyarázta, a visszahatás szellemi téren valamiféle kulturpánikban jelentkezett. Különös visszatekintés, védekezés lett ebből, az alkotó szellem természetével ellentétben valami állandó visszavonulás, gyűjtögető és leltározó folyamat, amelyben valahogy elveszett a kezdeményezés, a lélek mintha védelmi pincékbe szorult volna, csak tájékozódásra, tapogatózásra, összefoglalásra vállalkozott. Szabad szárnyalás és alkotás helyett csak látlelet, értelmiségi gyorsfénykép telt az utóbbi évjáratoktól, megadóan hunyász kitérés a kíméletlen korhangulat elől, egyfajta versenyfutás a kulturális színvonalstüllyedéssel a maradék humánumért; ördögűzés, homokba-fej-dugás vagy szolgálat, áhítatos tüntetés a mostoha művelődési körülmények között a művészet és emberi értékek múlhatatlansága mellett, ami e siváran zajgó jelenben egy kicsit önáltatás, de alázatos meggyőződés. Az értők és beavatottak inkább csak összegeztek ezeken a borús kilátású években, kötelelességszerűen és vigyázón, beletörődve egy szünetközi szerepbe. Litteratúránk megőrző irodalom lett, a szó szoros értelmében konzervatív, gondos formában óvatos tartalom, túlzott higgadtság, figyelmes meggondoltság, koravén költők, körültekintő és veszedelmesen értelmes fiatalok, csendes duhajok és kispolgári bohémek terméke. Az írók kényszerítve érezték magukat számolni a kortársak ideges, félrenéző, türelmetlen érzéketlenségével, az általános érdeklődés hiányában elveszett lábuk alól a talaj, jelentőségük szinte sznobizmussá csökkent, ők maguk is lassan elszeregyedtek, lemondtak a lángész elemi világmegváltó szándékáról, ami lázas nagyképűsége mellett mégis csak az alkotás örök ösztönzője, s beletörődtek, hogy átmeneti időszakot képviselnek a művelődés történetében, munkásságuk összekötő kapocs, amellyel a szellem életében a folyamatosságot biztosítják. Céljuk az átmentés, „a fogyatékos ítélőképesség, gyermetegség, hiszékenység, rosszul értelmezett hősiesség” korán át valamit eljuttatni a jövő idők számára a közelmúlt és a régebbi múlt szellemi ereklyéiből. Ez *Voltaire* jelképe az életről, a kulturára alkalmazva, „gondolatok arra, hogy a világ egy nagy hajótörés és az emberek jelszava: meneküljön, aki tud!” Az író ma altruista, nem az életét menti. Hanem a műveltségét, a recsegő világból még sebtében összekapkodja a kezébeeső intellektuális drágaságokat és az összeomlás előtti pillanatban is *Erasmus*-szal, *Rembrandt*-tal, *Swinburne*-nel tömködi a zsebeit.

A kulturális menekülés lázában a nagy sietség mohóvá tette az írástudót, a politika vészes fordulója — ha nem is tették fejvesztetté, mindenesetre zsúfoltta, kicsi elhamarkodottá. Sokat kellett elvégeznie, hogy az átmentés lehető leg-

többet vigyen át ezen a történeti válságon. Az írás mostanában befogadó, felölelő mozdulat volt, ahelyett, hogy nyilatkozat lett volna. Mindent áttekintő, sürgető és kíváncsi magatartás, ami kívülről befelé irányul, megelégszik „a heveslűk-tetésű, rövidlélekzetű dokumentálással”, benyomások és ismeretek közlésével. Ez az ismeret viszont túlhalmozott, sietős és vegyes; az ostromállapot nem alkalmas a kényelmes válogatásra. Korunkhoz viszonyítva az irodalmi összkép műkedvelői színezetet kapott, a céltudatos szakemberek idejében a sokoldalúság hozzánemértést jelent, e szerint költészetet művészettörténettel, bölcsélettel, szociológiával összeházasítani csak felelőtlenül és elégtelenül lehet, a kármentés pszichózisa nélkül ez merő zagyvaság, egy esszéista nemzedék fontosságának a túlméretezése. Amikor annyian foglalkoznak az irányzó készülékek tökéletesítésével vagy a műfaj előállításával s a tudósok könyvekben leveleznek egymással arról, hogy vajjon május közepén vagy már két héttel korábban kezdődött-e a barokk-kor, akkor az írástudó riadt és sürgős kulturális elvagyódása valóban csak kontárságnak minősülhet. Az irodalom a tisztázatlan műfajok keveredése most, a megszokás és a poétikai szabály elkallódott e komor szűk-ségben, alaki szigor csak a részleteknek és a tanulmányoknak jut. A szerző legfőbb erénye az ítélőképeség, amellyel kultúr szolgálata részére kiválasztja a lényeges szellemi jelenségeket, különben műkedvelő az élet minden területén. Ez maradt ránk a századvég éhenhalt és örült lángelméi után örökül, senki se gondolta, hogy lesznek szűkös idők, amikor a dilettantizmus halhatatlan megbélyegzettjei menlevelet juttatnak egy izgatot kor elmélkedőinek.

A tömeg nem vállalja az írástudót s a maga szempontjából igaza is van. Utaik elváltak. Aki a műkedvelő mérlegelő szemével nézi a kort, a tömeglelkésedés, életdinamika és egyenlegek korát, az gyanus és nem tartozik bele. A mester-ség gögje is segített ehhez az ellentéthez. „Az író éljen színelgesen, imitálja az életet, figyelje meg nagyon erősen, de lehetőleg ne vegyen részt benne” — írta Márai s nem gondolhatta, hogy lesz nemzedék „a szellemi szerzetesek rendje, amely szavait alapszabálynak veheti. Így vonta ki magát vagy inkább: így cseppent ki az írástudó az életből. Elbujdosott magasabb tájakra, ahonnan új lesage-i Asmodée képességével még mindig lefejtetheti a valóságot elfedő tetőket, hogy belásson, de őt már csak rövidülésben láthatják. A nép felé megszakadnak az ilyen, félelemtől és mazochista kultúr-szenvedélytől megszállott elmének a kapcsolatai, de ebben mégis nagyobb részt a súlyos kulturpolitikai mulasztások a hibásak. A tömeg és az író előítéletet éreznek egymással szemben, közójük állt demagógia, s a néma küzdelemből az ellentmondást nem tűrő szociológia szerint is a közösségnek kell győztesen kikerülnie. Az írástudó kiszorul, magányos munkát végez; a zajos és törtető korszerűek — akik „megértették az

idők szavát” — elnéznek a feje fölött s ő egyedül marad. A közösség nem érzi sértve magát, mint majd két és fél évezred előtt ama nagyon okos korban, mert nem taszítja ki az embert, aki egy fejjel magasabb az átlagnál; inkább letagadja, vagy tán észre se veszi, szeme azokhoz szokott, akiknek csak egy hordó segítségével sikerült kiemelkedni. A műveltségük miatt kiválóak pedig elszigetelődnek önmagukba, az olyan elhagyott szigetlakó életét élik, akiknek a hajótörésből „csak” az egyetemes kultúra jutott. A külvilág nem ítélkezett s mégis száműzetésbe kerültek, a szellem kordont vont köréjük és internálta őket. De azért megpróbálnak ebből a tömegekbe szorult magányukból kitörni, értesíteni a külvilágot kis példányszámban megjelenő könyvekkel, s hevesen ajánlani a szigetvilág lelkiületét. Regény helyett pontos értekezéseket írnak a lélekről, ösztönökről és helyzetekről, látomások helyett spleenesen reménykedő „leveleket”, de a remények legtöbbször csak porladó csontjaik idejére szólnak. A kortárs, ha véletlenül kifog a tengerből egy ilyen értelmiségi palackot, elhúzza a száját és bosszúsan dobog az asztalon, mint akit nagyon untatnak. „A túlzott irodalmiság, a műveltség túlzásai” modorosnak tetszik neki, viszont a jó tulajdonságokat, „egy kor zilált kíváncsiságát, összehasonlító szenvedélyét” és azt az „irodalmi őrszolgálatot”, amely még érdemesnek tartja az érdeklődést, nem tudja értékelni. *Minek a lélek balga fényűzése?* A szakembernek és törtetőnek nincs ideje, csinálja a ráérő dilettáns, fájjon neki és kísérelje megoldani, ha tudja. S a magára maradt írástudó igyekszik eligazodni, számbaveszi a történeteket, tájékozódik és a multba tekint. Csendben zsémbel, elmondja a véleményét s mivel ez senkit sem érdekel, *monologue interieure*-ré alakítja műfaját, a mindentudó esszét. Szemlét tart élete értékei fölött, belenyilal a lelkébe minden elolvasott könyv és búcsúzóul vagy egy jobb világ bevezetőjéül földézi egy gótikus szobrász, a mult század legelején meghalt tüdőbajos csavargó és minden idők minden szellemének az emlékét. Közben ráréved tekintete a jelenre és kétségbeesik. Sötétben lát és pánikszerűen remél, hisz és magányában rózsaszín jóslatokhoz menekül. Cinikus — mondják, — pedig csak korával szemben az. Működése keserű szőlő, vérmes enciklopedistánk szerint: „Minden rémlátás jogos, amíg rólunk van szó, akik egyszer élünk. De ha a gondolatok sorsát nézem, optimista vagyok. Nem volt olyan életrevaló gondolat, amelyért az idő bosszút ne állt volna”... *Aludjunk át csöndben vagy száz évet!*

Pogány Ö. Gábor

K Ö N Y V E K

JUHASZ VILMOS: VILÁGTÖRTÉNET. A lélektanilag legmegfelelőbb pillanatban jelent meg ez a munka. Az európai háború és a világ újjárendezésének napjaiban, a kortárs szeretné végre megtudni, hogy mit is végzett hát itt az ember, amíg elérkezett 1940-be, K. u.? S mert ezt lehetőleg kevés fáradtsággal szeretné megtudni. *egykötetes* világtörténetet kíván.

Ilyen több is megjelent már, de talán egyik sem elégitette ki azokat a művelt olvasókat, akik nem akarták se a kivonatát, se a vázlatát, se a lexikonját a történelmi eseményeknek, nem öhajtották azok zseniálisan egyoldalú áttekintését, sem népiesen tudáskodó megrostálását, hanem — *látni szerették volna az egészet*. Akik nem adatokat kívántak, hogy azokból „felelhessenek“, hanem hű képet, helyes fogalmakat a suhanó idők filmjén lepergett dolgokról, — amin aztán el lehet gondolkozni — szóval, akik az egykötetes világtörténet elolvasása után azt szeretnék érezni mindenekelőtt, hogy az *hasonlít* a világ történetéhez.

Juhász Vilmos ezt a munkát végezte el. Könyve, a most megjelent *Világtörténet*, hasonlít az emberiség útjához, s aki elolvasta, az *meglátta*, hogy mi történt az emberrel a Földön a *legutóbbi hat-százezer* esztendő alatt.

Az ilyen kvalitású munka megírásához természetesen nem elég a tudás, ehhez *művészet* is kell. S a szerző valóban épp annyira tudósa a történelemnek, mint amennyire művésze a történetírásnak. Ez a művészete győzi meg az olvasót arról, hogy története hű hasonmása a valóságnak (amit nem láthat senki), mint ahogy pl. egy festményben is *csak a megnyivánuló művészet garantálja*, hogy az hívebben tükrözi az „eredeti“ (ami szintén nem látható), mint egy másik festmény, amely érezhetően iparos- vagy kontármunka. Az időröpítette eseményfolyamat fogalmi megrögzítése a papíron, nem is lehet más, mint *alkotómunka*, olyan, mint a térbeli dolgok színekkel való művészi megrögzítése egy darab vásznon. A lelki transformátoron átszűrt valóságot újra kell teremteni a könyvoldalakon. Ez *a priori* elvnek látszik, de mi csak *Juhász Vilmos* munkájából tudtuk meg. Sőt bevalljuk, azt se tudjuk pontosan, hogy mi tulajdonképpen a „művészet“, s ha kimondjuk, csak azt az elemezhetetlen „valamit“ értjük alatta, amelynél fogva a *Világtörténet*-ből az embersors oly szuggesztív erejű „élethűséggel“ pillant ránk, mint némely arckép, amelynek a szeme nem engedi el azt, aki bele-nézett, hanem követi a teremben mindentüvé.

Juhász Vilmosnak egyébként minden művét beragyogja valamilyen finom aura, — mint szellemi egészség —, amit sem a mű szempontjára, sem stílusára, sem módszerére nem vezethetünk vissza. Ezt teszi, hogy minden írása, mint *egész*, újra beszélni kezd, s olyan dolgokat is elmond, amelyek nincsenek meg a részekben, amelyek hiányzanak a fejezetekből. Nem furcsa, vagy kísérteties, vagy egyszerűen csak érdekes pl., hogy a *Világtörténet* népvándorlással kezdődik és népvándorlással végződik? A lengyel és német népcsoportok áttelepítésével zárul a könyv. Mintha ma kezdene *bezárulni* egy történelmi ciklus.

F. B.

KATOLIKUS REGÉNYÍRÓK*

Bizonyára irodalompolitikai okok következtében nem itatódott még fel elég büszkén az irodalmi köztudatba az a tény, hogy a magyar líra Ady körül támadt új virágkorával és a regényírás háborúutáni kiterjedésével párhuzamosan a magyar katolikus irodalomnak és költészetnek is új rőneszansza borult virágba. A katolikus irodalom európai újjászületését a francia irodalom nyitotta meg, s a lírában *Claudel*, a regényben *Mauriac*, a filozófiában *Maritain* neve jelképezi az új lendületet. Nálunk a virágkor első értékeit a katolikus líra termette, amely a „nyugatosok“ és az erdélyi költészet mellett a modern magyar líra harmadik dús hajtása lett. Már az Ady-nemzedékből induló és azóta költőfejedelmé magasodott *Babits Mihály* is katolikus ízeket hozott. Az ő bonyolult, gazdag költői egyéniségét nehezen lehetne megszabott világléte keretei közé szorítani, de ifjúságában életreszólóan magába szivta a katolicizmus varázsát, egész költészete tele van katolikus reminiscenciákkal és költői fejlődésének újabb korszakaiban is egyre jobban visszatér a katolikus szellem egyetemességéhez. A „nyugatosok“ közül *Juhász Gyulának* is vannak katolikus ihletet valló szép versei.

A papköltők közül elsőként *Sik Sándor* transzcendensbe ívelő, életérzésben is egyre táguló, gazdagodó költészete és *Harsányi Lajosnak* a magyar táj szeretetével és szociális érzéssel párosult lírája zeng fel, majd *Mécs László* varázsolja el a szíveket határokon innen és határokon túl. Bármilyen vitás is ma Mécs költői alakja: stílusbarokkjá, felhíguló témái és egyre nyomasztóbb szónokiassága mellett is tagadhatatlanul vérbeli költő, jónéhány vers tőle is megmarad majd, akárcsak nagy költőink ma is élő verscsokra, és Ady után kétségtelenül ő vívta ki a tömegekben a legnagyobb költői hatást: valóban „szíveket oltott az evangéliumból“. Ma, amikor legújabb líránkat a nemzet élő érdeklődésétől való elszakadás jellemzi, az ilyen korhatásnak is nagy értéke van.

Az új katolikus líra kezdetei óta új fiatal költők léptek az úttörők nyomába. Hogy még csak két nevet említsünk a papköltők közül: Pécssett *Kocsis László* építi bele halkszavú, finom költői ihletét a pécsi dóm szépségeibe és a szentmise szentferenci áhítatába, a ciszterciek közül pedig *Agoston Júlián* modern nyugtalanságtól fűtött, formaeszközeiben is merészen új lírája a legnagyobb ígéret. De a világi költők között is nem egy erős tehetsége akadt a katolikus világnézetet sugárzó lírának: *Horváth Béla*, *Ijjas Antal*, *Ólvedi László*, *Szemlér Ferenc* neve jelzi a világi fellendülést.

*) *A Vigília egyik fő programpontja az egészséges, nyílt kritika. Lapunk kritikai rovatát éppen ezért építjük ki egyre átfogóbb irányba, hogy kritikai folyóiraként is az élre kerüljön. Valamirevaló kritika pedig sohasem állhat csak dicséretből. A jó kritikusknak metszenie, tisztogatnia, sokszor vágnia is kell, ha nem is éppen „levágni“, hogy egy közkeletű szóval éljünk. E lap irányításában végre ahhoz a ponthoz érkezünk, hogy a lap főszerkesztője ezt az egészségesebb kritikát elsősorban saját magával szemben nyomtathatja le. Örömmel választjuk ezt a sorrendet, mert a szerkesztőnek saját magával kezdeni így a dolgok, mindenesetre a — legkönnyebb. Másrészt pedig így remélhetőleg majd mások sem veszik rossznéven a keményebb és őszintébb kritikát.*

A főszerkesztő.

Az új katolikus líra mai dalmokai mégis elsősorban papköltők. De mennyire mást jelent ma katolikus, vagy éppen papköltőnek lenni, mint ahogy a régi világban értették! Új költőink bármelyike jó példa arra, hogy a katolikus költészet ma nem elszigetelt hárfázás többé a kolostorcellák magányában, nem merengő „köldök-nézés” többé — Sík Sándor szavával, — nem is csak az elérhetetlenül magasban járók istentisztelete az eszmék havas kristályücsain, hanem tiszta-szép lendülettel kilép az elszigeteltségből, magához öleli a tévelygő kor rabságban szenvedő embert, krisztusi szocializmussal oltalmába veszi a szegényeket, és magyar bánattal a szenvedő magyart. Mintha a Nagy Ihlető, Prohászka tüzes próféta-lelke ragadta volna el tőlünk lelkét, — a nagy Püspöké, aki azt akarta, hogy a modern próféta lelke tüzes szélként járja át a világot és fagyott lelkeket, és Istenre figyelmeztesse az Istentől elfordult világot. A katolikus költészetnek ma már korhivatása is van.

A katolikus líra felvirágzását az újabb években katolikus regényírók tekintélyes sereglése követte. A katolikus líra, a katolikus értékeket jólesően felmérő kritika és az ugyancsak kitűnő nevekkel dicsekedő katolikus irodalomtörténetírás — Alszeghy. Brisits — után ezzel lett teljes a katolikus irodalom magyar újjászületése. Az a különbség azonban, amely a lírában a hagyományos értelemben vett vallásos költészet és a gazdag ölelésű új katolikus líra között mutatkozik, a regényírásban másban jelentkezik. A katolikus regényírás ma nem okvetlenül kenetteljes erkölcsi oktatásokat, szándékosan vallásos célzatú irányműveket jelent, sőt legtöbbször nem is vallásos témát, hanem a katolikus világnézetben gyökerező európai horizontot, a teljes világ képét és általános esztétikai színvonalat. Az író „katolikusságának” nem kell feltétlenül kiordfítania a regényből, — és regénye mégis katolikus és ő láthatóan vagy felületesen tekintetre talán alig észrevehetően mégis katolikus író, mert műve a katolikus világnézetben gyökerezik, vagy legalább is nem áll vele ellentétben. A katolikus irodalom ismertetőjegye a *katolikus világnézet*, az élet keresztény, sőt katolikus szemlélete: ezen áll vagy dől a regény katolikussága. Nem baj, ha az olvasó ezt esetleg észre sem veszi. Ahogy az újabb évtizedek pesti „nemzetközi” regénye a maga világnézettelenségével vagy túlságosan megszokottá vált fölényes világnézetével észrevétlenül mérgezte az olvasókat, úgy most a katolikus regény is kiöltő cégjelzés nélkül a művészet örök eszközeivel hozza a maga tisztultabb, lelkibb szellemét.

Eppen ezért katolikus regényírónak lenni: nem jelent elkülönődési vágyat, nem jelent mindenáron szerveződő csoportszellemet, tehát nincs köze az irodalompolitikai szempontokhoz. A katolikus regény nem csoport, hanem a lélekből és a műből finoman kisugárzó világnézet. Egyébként a legkülönbözőbb művészeti célok, eszközök és írói egyéniségek megférnek keretei között. Eppen ez a gazdag változatosság az új magyar regény egyik értéke. Az a néhány regény is, amelyet mintegy a katolikus regényírás példáiként most kiválasztunk íróink legújabb terméséből, ezt bizonyítja. De mindegyikből kicsendül — kisebb-nagyobb mértékben — a tisztult világnézet, nemcsak azért, mert íróik a katolikusok közé tartoznak, hanem azért is, mert világnézetükben is tudatosan állják ezt az odatartozást. Életképességüket viszont az is mutatja, hogy mind egyetlen könyvkiadó — Révai — jóvoltából jelentek meg rövid időn belül.

Lássuk most a gyors kis seregszemlét!

Niczky növendék megható sorsa — *Balla* Borisz ismerős regényében — már harmadik kiadásban hatja meg szívünket. (1939.) Szép sikere ez egy olyan ifjúkor-regénynek, amely úgyszólván a vallásos problémát állítja tengelyébe a kamaszkori érzések válságos zürzavarában. A kis Niczky-árva élő katolicizmussal és az imádott édesanya emlékével körülpített tiszta gyermeklelket ment át a vallás virága számára nem éppen kedvezőnek rajzolt környezetbe. A nagy lelki érzékenység, az „egembe bámulás“, a „leányos, befelé pityergő világ“, kifele a dac és a zárkózott különállás fájdalmas álarcát ölti magára a nyersebb, gúnyos növendékek között. A kis Niczky-növendék szenved, mint egy férfi, és súlyos problémái vannak. Nélkülözött édesanyjának emléke és valami öntudatlan, tiszta rajongás a szép Forster Gréte bárónőhöz sodorja a tizenötéves, leányosarcú növendéket, meg Mallay kapitányhoz, aki szintén szerelmes a bárónőbe. Szerelem-e Niczky rajongása a bárónő iránt? A legtisztább szerelem volna, amire csak a hamvas fiúlélek képes, ha nem vergődne a kamaszkor fájdalmas küszködéseiben: tisztaság és külső-belső kísértés, gyönyörű lelkesség és keserű lehullás lelki színjátéka tárul elő benne.

Balla Borisz regénye egyike az elsőknek, amelyek a kamaszkor viharzó lelkivilágát írói bátorsággal és a lélektan művészetével boncolják szét. De nála még különleges ízt is nyer a probléma a katolikus lélek misztériumaival. Szinte középponti jelentőségű a kis Niczky vallásossága, sóvárgása a szebb és jobb — a túlvilági — után, amelyet hol halott édesanyja, hol Gréte bárónő jelképez. Ő, még nem világos erő, nem mindent elrendező hatalom ez a valóság a fiúban: lázadások a sors ellen, gyávaság, „zavar és táncstalanság“ árnyékolja, és minden oly érthetetlen a sóvárgó lélek előtt. A kis Jézus gyermekkori barátja, már a gyermekkor meseerdejébe tűnt, és a valóságos, élő hit még nem született meg az átmeneti korban. De nagy vágyódás él benne a megoldó Valaki után, — s ebből a zürzavarból emelkedik ki lassan a túlvilág tiszta dallama. Midőn a kis gavallér feláldozza magát kapitánya és bárónője szerelméért: a halálban, földi rajongások jelképei után, egyszerre csak megnyílik előtte az *isteni* transcendentia.

Az író mindvégig a kedves fiúlélek büvökörében tudja tartani az olvasót. Valami megkapó, remegő fiatalos tisztaság árad ki a regényből: a finom, hamvas fiúlélek áriája. A kis Niczky kábult tánc a ragyogó bárónővel: felejthetetlen jelenet. Kár, hogy a stílus magyarosságával — a mondat szerkezetekben, vonzatokban — helyenként zavarok vannak.

Balla Borisz regénye az ifjúkor lelkivilágába enged betekintést. A katolikus regénynek általában a pszichológiai regény a legdúsabb hajtása, mintha ez is összefüggne a katolikus lélek önelemző sajátosságával. *Aradi* Zsolt regénye: *A játékos fia* (1940.) is lélektani problémát választ tárgyául: az élettől duzzadó, gazdag ösök és a kártyás, „szépember“ apa csenevész fiának előbb lelki, aztán testi tragédiáját. A nemzedék-regény utóda ez, de mesterien rövidre fogva. Lomniczy Kelemen élete azon vérzik el, hogy kettős hajlam: az egészséges, düseletű, országos nevű nagyapa és a „kedvesen felöltöztetett“, könnyelmű apa széthúzó hatása küzd benne a harmadik törekvéssel: hogy mindkettőjüktől független, önálló életet alakítson ki a maga erejéből. Ez azonban részint a lelkében élő kitérőhöz tartozó nyomatok és az országos név ráneheződő súlya, részint kínzó testi gyengesége miatt, sohasem sikerül neki. Élete végül is egy hozzá méltatlan nővel kötött házasságba fullad. Idegösszeomlását siettetni öntudatosága és tehetetlenségének gúnyos tudata, az íróval együtt

figyeli önmagát, — ez a regény lélektani szándékossága, — élet-történetét is kissé mesterkélten keretben, saját maga meséli el az ügyeletes rendőr orvosnak. A regény irodalmiságát az érdekességre való látható törekvés avatja regényszerűvé, de egyúttal kissé kevertté is. Az egészen végigvonuló, kissé morbid és idegesítő hangulatot néhány tisztán csendülő, szép részlet szakítja meg, — például a fiatal Lomniczy, Kelemen és Ethel, a kis angol lány úde szerelme a genfi tó partján.

Ez a nyomasztó hangulat fekszi meg a regényből, helyesebben a főalakból előpárolgó világnézetet is. Kelemen zárt, fülledt ifjúságában is romlatlan alapjában véve, eszmények lebegnek előtte és szexualizmusát is főleg a testi alkata miatt megvetett férfi daca korbácsolja fel benne, de életének tragédiája az ifjúkor idealizmusát is elkoptatja. Az ő Istenről vallott nézete is jórészt az, ami a falu jegyzőjéé: majd akkor hiszi el, hogy van Isten, ha látja. De az Ethel-szerelme „életre hívja“ benne Istent, később pedig édesapjával történt durva összetűzése után jut eszébe a bosszúálló Isten: „Nem voltam többé egyedül. Megszületett a szívemben a személyes Isten“. Ennél sokkal távolabbra láthatóan később se jut el. Talán meglepő ez egy „katolikus regényben“; csakhogy az a borúlátás és keserűség, amely egyre jobban elhatárolódik a főalakon, megokolt, és így a regény sivársága tulajdonképpen „negatív pedagógia“: épen azt mutatja meg nagy erővel, hova jut a szenvedő ember Isten nélkül.

Pszichológiai regény *Possonyi* László legújabbban megjelent regénye is: *Az árnyék* (1940.), de különleges értelemben: kísérlet a filmszerű bűntény-történetnek lélektanul és szatírával való magassabbrendűsítésére. A színhely egy új délkelet-európai állam belső élete. Leontes Annie, külügyminisztériumi titkárnő titokban szerelmes fiatal főnökébe, Andrei-be, a „kárteknő szépségbe“, aki „szeszélyből volt jó vagy rossz, gyerekesen és gondtalanul“. Hogy megmentse az alapjában véve értékesnek tartott, nagyra hivatott férfit, a nászútra induló vonat lépcsőjén lelövi Andrei fiatal feleségét, a gyönyörű és dúsgazdag, de üreslelkű Hannát. Annie öregedő ügyvédje ügyes cselszövényekkel politikai ügyvé fújja fel a menyegyzést, és a megtévesztett esküdtek már-már felmentik, sőt nemzeti hőssé avatják Anniet. De akkor a gyilkosban felébred a lelkiismeret, bevallja féltékeny szerelmét Andrei iránt, s büntetésének kitöltése után a férfi mellett hal meg kísértő árnyékként.

A történet meglehetősen valószínűtlen, az elnagyolt szereplők túlságos automatizmussal esnek két csoportra: anyagi és ördögi, rokonszenvesnek szánt és ellenszenvesnek szánt alakokra (Annie—Hanna, Andrei—Leonárd, Borgida—Shatakin); egymással is sokszor nagyon valószínűtlenül, hol túlokosan, hol túlördögien beszélgetnek, az író szélsőségesen használja írói eszközeit: de mindezt megérteti, sőt *szükségyszerűvé teszi* az egész regény szándékos bábszínház-jellege. A regény alapjában véve nagy szatíra, ezért stílszerű a mindennapos valósághoz mért valószínűtlensége is, és az írónak az a mesteri fogása, hogy egy még kiforratlan, „új“ állam keretébe helyezi az egészet. A gyilkosság maga se egészen meggyőző, talán mert leírása sem elég szuggesztív, — de ha írói ötletnek, pszichológiai tételnek és levezetésnek tekintjük, megvan az érdekessége és létjogosultsága. Az írónak kitűnő meglátásai és találó szóképei, hasonlatai vannak az alakok bizarrságukban is eredeti, finom iróniájú jellemzéseiben, ötletes képzelet vezeti a részletmegfigyelésekben és alakjaiban is sok szellemes portrészerezés lappang. Érdekes a drámai felépítés is: szabályos három felvonás. Az egész egy ötlet, a gyil-

kosság körül kristályosodik ki: ez a nagyjelenet. Máshol is szinte színszerűen hat, — kár, hogy a drámai jelenetekben nincs elég drámai feszültség.

A regénynek azonban van más eszmei magva is. Annie-ban „feltétlen biztosságot sugárzó hit“ él a túlvilágot illetőleg. Hogyan válhatott hát gyilkossá? Az igazi, nagy szerelem működik benne, amely egyúttal meg akarja menteni, fel akarja emelni a szeretett férfit. „Ez a leány éppen az ő (Andrei) lelkében hitt annyira, hogy még a saját magát is odadobta érte“. Azt szeretné, ha a férfi megtalálná igazi, jobbik önmagát, ezért szenvedtetni, mert a szenvedés jobbít! Igazi keresztény gondolat. Gyilkosságában viszont a gonosz principiuma testesül meg: „...határozottan ráeszmélt, hogy idegen hatalom irányította újjait, amikor előrántotta revolverét és Hannára lötti“. Az eszmei levezetés nem egészen megnyugtató, katolikus szempontból sem: Annie úgy érzi, hogy a nagy bűnökkel megszabadultak a kis aljasságoktól és „ha hiszünk benne, Isten még megbocsáthat“; de lelkiismereti ráébredése bűnére, bátor és nyilvános bűnvedése és hite a megszenvedett büntetés bűnbocsátó, megtisztító erejében: mélységesen keresztény, sőt katolikus megnyilvánulás.

Nagyon egyéni, mélyen intellektuális eszmei tartalmat rejt *Rónay György* regénye: *A lázadó angyal* is (1940.) Különös, a magyar irodalomban szokatlan regény, — technikájában talán egyedül Babits „Kártyavár“-ára emlékeztet, — intellektuális bravurmutatvány; de az ilyen nem kedvelők is élvezhetik benne a bravúros, finom fantasztikumot és a mulatságos szatírákat. Ez a regény is egyetlen ötleten épül fel. Egy ismeretlen ügyvédnek — magának az Ördögnek, a Lázadó angyalnak — hirtelen feltűnése, egy ájultatón meleg nyári napon, felborítja a poros alföldi fészek egész napnyugalalmát, rendjét, s a kisvárosi emberek idegeiben fölborzolja a lázadást a megszokások, a megszokásokba való beletörődések, a közhallgatások, a reflexmozdulatok és tőrések ellen. Amerre a hivatal ügyvéd jár, — az utcán, a törvényházban, a városházán, a kávéházban, — mindenütt harag, türelmetlenség lesz úrrá az embereken: barátok összevesznek, panamák lepleződnek le, kalandorremények kelnek életre, — a lelkek mélyéről hirtelen felszabadul a rejtett, titkolt *én*. A vihar azonban tisztító hatású is egyúttal: az emberek egyszerre magukra ismernek, hamis bálványok hirtelen ledőlnek, s a zavarból az igazi, az esendő ember tudata támad elő, aki Isten kezében van, s valójában por és hamu. „A vihar megtisztította őket, kisöpörte belőlük az aljasságot: megtalálták az egyetlen méltó hangot: az emberi szót“.

A humanizmus egyetemes emberi részvéte jellemzi az író egész világszemléletét: a regény pompás kisvárosi figura-sorozata — a gúny és a tréfálkozó csúfolódás pellengérvé állítva, — fejezetről-fejezetre finom emberrészvétbe torkollik; érezzük, hogy az ember nemesebbre, jobbra hivatott, de esendő és gyarló. A cinizmusnak ez a hiánya a legkatolikusabb a regényben. De nem ellentétes-e akkor a befejezés? Az Ördög hatalma megtörik, a lázadás elül és minden marad a régiben: egy asszony megvédi tisztaságát, de a panamákra ismét lepel borul, s az író visszajélt alakjait megszokott életükbe. Mintha fáradt lemondással azt éreztetné, hogy az élet és az ember menthetetlenül gyarló, kisszerű, szabványos. A regény hatása tehát nem volna tiszta.

Csak hogy az írot elsősorban nem az emberek sorsa érdekli, hanem az ismeretlen ügyvéd problémája. Furcsa ördög ez: jót is csinál; — lázadó, de angyal is. Az ördögből csak a multra szóló

mindentudás, a bűn feletti káröröm és a rendbontás szelleme van meg benne, de ugyanakkor sokban mélyen emberi is, — és éppén emberi gyöngéje, asszonyrabló vágya dönti végzetébe, amikor ereje megtörik egy tiszta asszonyon. Ez az Ördög tulajdonképpen önmagának átka, lényé mélyén szenvedő negatívum. Lázádsra gyújtja az embereket, — az ő és elragadottjainak mámora. De ő maga is *élni* szeretne, nem nézni és rendezni; nem kívül állni jéghidegen“. A gyarlók izgalmán csak mosolyog; de neki igazi diadal: a *liszták* bukása kell. A kiválasztott asszony tisztaságán azonban neki kell elbuknia. S aztán elül a vihar, mintha egyetlen igaz és tisztaszívű is, aki nem akar „luciferi társ“ lenni, elég lenne ahhoz, hogy megváltsa a gyarló embereket. Így a regény látszólagos ellentmondása is simán feloldódik a mély vallásos gondolatban.

A regényen végigragyognak Rónay nagyszerű írói vonásai: a hőven áradó finom szatíra, a kisvárosi típusok szellemes karikatúra-sorozata, a fantasztikum varázslata, a rendkívül szuggesztív, egyéni stílus és kitűnő dramatisáló erő: egy eredeti egyéniség és tehetséges író tükröződése.

A lélektani és a nemesített kalandregényen kívül a *történeli regény* is avatott művelőkre talál a katolikus írók körében. A világtérténelmet Kézai Béla regénye képviseli: *Az utolsó nap* (1940.) A regény látszólag nagyon messzi és tőlünk távolálló korbá vezet: a nyugatrómai birodalom agóniájának korába. Az írot láthatóan a nagy birodalom lassú felbomlásának folyamata ragadta meg, Julius Nepos császár uralkodása alatt, midőn az ariánus, szegény, de erős barbárok felülkerekednek a művelt, ortodox, de kimerült, hanyatló rómaiakon. Emezeket az eszményekben élő, borongós ravennai császár és hadvezére, Orestes képviseli, a norikumi barbárokat két ellentétes egyéniségű testvér, Edekon hún vezér fiai: az erős, eszes Odoaker és a puhány, álnok Onulf. A két világ között az anyagi világnézetű görög gabonakereskedő, Bessas közvetít. Nepost a diktatúrára törő Orestes tasztija le a trónról, Odoaker viszont Orestes legyőzésével új korszakát nyitja meg a történelemnek.

Ezt a messiás kort az író finom célzásai hozzák közel a mai olvasóhoz. A bomlás, az ernyedtség, a régi virtus pusztulása, kifelé csillogás, befelé bűn és érdek, aztán a „terített asztal mellett ülők“ és a szegény parasztok keresztényietlen ellentéte: mindmeggannyi rejtett célzást takar korunk problémáira, és az egészen az enyészet mélabúja lebeg, mint az Ember Tragédiájának római színében. Nem tragédia, csak szétbomlás. A meghasonlott lelkű alakokon időnkint valami modern borongás lesz úrrá, váratlan helyzetekben egyszerre feltárul előttük életük értelmetlensége, mint például a kalmárlelkű Bessas előtt. Csak Szeverin atyának, a norikumi hitértfőnek életében van igazi értelem, építő erő, s benne a kalmár is megérzi a keresztény életforma diadalát.

Kézai elmélkedő író. Regényében ritkán van sodró lendület: hosszú beszélgetések, elmélkedések, színszerű és itt-ott kissé fázrasztó előzmény-ismertetések mozaikjaiból alakul ki a világkép, meglehetősen egyenetlen szerkezetben, — de éppen ezzel az epikus nyugalommal kitűnően érzeti a kor világlátását, bölcséleti eszméit, különös ritmusú, ringató nyelven. S van benne valami megkapó részlet-realizmus, amellyel egészen apró részletekben érzékelteti az élethűség, a megtörténtség ízét. Nem tudni, vajjon történelmileg hitelesek-e a részletek, — az író helyenként Priscos rétor feljegyzéseire hivatkozik, — de a korrajz időtlenül is érdekes

és szuggesztív. Néhány kitűnő részlet is arra vall, — például a római táncosnő jelenete a ravennai csapszékben, — hogy még nagy regényeket kapunk majd Kézaitól.

A magyar történelem egyik legérdekesebb nőalakja, Széchy Mária ihlette meg *Kállay Miklós* írói képzeletét, legújabb regényében: *A murányi amazon*-ban. (1940.) A hírbehozott, háromférjű asszony nehéz feladat elé állította a kényes ízlésű katolikus író. „A murányi amazon” nem életregény a divatos műfaj mai értelmében, hanem színes, kalandos történet; a főhős alakjának történelmi tisztázása mégis elkerülhetetlen benne. A regény általánosságban azt a képet adja, amelyet a történelem és Gyöngyösi is szentesített Széchy Máriáról: a férfias ész és bátorság, meg a nőies szépség és báj megtestesülése. „Délceg amazon, akinek rugalmas, párducos keménységén át valami bársonypuha, belső báj parázslott felé”. A monda és a szépirodalom kacér, pletykásított Szécsy Máriája helyett azonban itt egy szigorú erkölcsű, tiszta asszony jelenik meg. Az író még ott is ellenáll a fűszeres érdekesség varázsának, ahol a téma erre csábította volna és a drámaságot is mértékkel méri. A műfajban, elgondolásban és stílusban Makkai társa, de mennyivel tisztább írói képzelet az övé! A kényes témában, a politikai vonatkozásokban is természetesen az író katolikussága szabja meg a részleteket. Kállay szerint Mária a rágalmak mártírja, és éppen ettől szenved legtöbbit. De az igazságosnak sugallt asszonyban még így is sok jellembeli fogyatékoságot árul el: alpjában véve egész életét vagyona megtartásának szenteli és ennek piszkos birtokpereskedések, ravaszság, hízélgés, képmutatás jelzi az útját. Aztán Mária a fényűzésre is mindig hajlamos volt, férjét, Wesselényi nádort pénzért emészti és folyton politikai tanácsokkal látja el.

Persze, ezek a hibák jórészt a kor jelleméből fakadtak. A kort pedig Kállay is kitűnően érzékelteti. Az élet ízét főlényes tudása, általános tájékozottsága a legkülönbélebb és legaprólékosabb szakismeretekben, és öleletes hézag-kitöltő képzelete adja meg. A párbeszédet nagy kedvvel ontja, folyton beszélteti alakjait, és legtöbbször eredeti, régies szépnyelven a palóc beszédet is átirással utánozva. A régi és táji magyar nyelv minden csínját-bínját ismeri az író, szinte már a keresettségig. De stílusának eredetisége és gyökeres ereje, klasszikus szépsége is ebből fakad: néhány mondattal is kitűnő táj- és jelenetfestésre képes.

A történelmi regény írójának legszebb feladata: a sok „valószínűlenséget”, amit a történelem kitermel, lélektanilag vagy az okok felejtésével megmagyarázni, valószínűvé tenni. Kállay tudatosan törekszik erre. A kor és a politikája azonban oly zavaros, oly bihatetlen pálfordulások és bonyolult érdekek mozgatják, hogy lehetetlen igazságot tenni benne egy regény keretei között. A regény értékét az méri fel, hogy érdekes, színes és gazdag, nyelve mesteri, s a jól kiérdemelt főhős mindvégig leköti érdeklődésünket.

A kis elbeszélések mozaikjából kialakuló „regényt” *Tóth László Magányos jegényé*-je képviseli a csokorban (1940). Az elbeszéléskötet üzenet egy régi világból, — ezt az író maga is hangsúlyozza. A környezet, a bútorok, a képek a falon, az alakok és a köztük lebegő élet, — mind a háború előtti kor békés levendulailatát lehelik, — és épen ez a kedves bennük. A kis elbeszélések együttvéve egy kedves, tiszta, érzékeny és álmodozó gyermek és ifjú-lélek rajzát adják, a tiszta férfikor visszaemlékezéseinek szűrve keresztül. A kisfiú körül az emlékezés szivárványán át új életre

kel a Nagyapa, aki külön szobában éli titokzatos életét; az édes-
apa, aki a csodálatos földi ló ígérétevel csalja az erdőbe a mese-
éhes kisleányt; az édesanya, aki ezüsttrombitán hívja haza első sze-
relmeit élő fiát. Aztán az első szerelmek, amelyek mind könnyes
csalódásba fúlnak: a szerény, álmodozó kisleányt mindig megelőzik
verseny társai. Tulajdonképpen egy-egy ifjú élettapasztalat és csalódás
mindegyik elbeszélés kerete; de az író katolikusága éppen
abban a magatartásban mutatkozik meg, amely az élet fájó csalo-
dásaiból nem keserű borulást szűr ki, hanem erőt merít az élet
egyre szebb, tisztább, fölényesebb éléséhez, és a diadalmas világnézet,
meg a túlvilág nem fitogtatott, de mélyen a lélekbe ágyalt
vigaszához menekül. Az írás fiatal mámorát, az írói becsvágy
ébredését átéli kisleány karácsonyra a „Diadalmas világnézet”-et
kapja ajándékba, „hogy legyen, ami vezesse tolladat és szárnyat
adjon a gondolatnak... És akkor, ott... eldőlt a sorsa”.

A kis elbeszélések némelyike egészen igénytelen, mások nőie-
sen finomak, de az író mindig nagyon kedvesen tud mesélni.
Rendszerint a természet szép megértését mutató természeti keret-
ből indul el a kis életrészlet a fiatal emberi lélek rezzenéseire, a
gyorsan támadó, gyorsan elszűnő érzésekre, a heves kísértések
legyőzéséig, és a világ s az emberek érdekesen, és ideges korunk-
ban jóleső békeséggel tükröződnek a kisleány lelkében.

Lippay Lajos útirajza — *Három világrész partjain* (1940.) —
nem regény, de a látottság élmény-varázsa a legregényesebben
érdekes olvasmánnyá avatja. „A Tenger szerelmese vagyok”, —
ezzel a vallomással kezdődik a könyv; és Lippay, az eddigi köny-
veiből is jól ismert utazó, valóban 7 éven belül megtett 5 tengeri
útját írja le benne: az Adriai-tenger partvidékén Velence, Dalmá-
cia és a kelet-itáliai part leírásával, a Földközi-tenger nyugati me-
dencéjében Olaszország, Észak-Afrika, Tunisz, Algír, Málta, Gib-
raltár, Spanyolország és a Riviera ismertetésével, a Földközi-ten-
ger keleti medencéjében a ma sokat szereplő tengerszorosok, Hel-
lász, Kréta, Alexandria, Szuez, a Szentföld, Szíria, Istanbul pazar
panorámájával. Kevés olyan időszertű könyv jelent meg újabban, mint
ez a Földközi-tengerről szóló útirajz! És valóban „útinapló”: az él-
mény varázsával, kiválóan részletesen írja le utazásait,
sokoldalú érdeklődéssel, a szaktudósok egyoldalú szárazsága nél-
kül. Közben rengeteg történelmi adat, sokszor meglepő érdekesség,
időszertű világpolitikai tájékoztatás tárul elénk: a történelmi tudás
miniatűr művészete, a műveltség kiskatéja ez a könyv. Ezerszer
megírt helyekről is tud érdekeset mondani. Nem művészi vagy
költői faragványokat ad a bejárt tájakról, — ez nem is célja az
írónak, — hanem eleven ismeretterjesztő életképeket. Nem könnyű
műfaj ez, mert az élet rendszerint csak elevenen szép, mégis va-
rázsos a hatása. Aki járt a leírt helyeken: annak számára szép új-
raéledés; aki nem járt: abban fellobbog az utazási láz. Kár, hogy
túlsokszor feddi meg más iránt is érdeklődő utitársait, és hogy stí-
lusa néhol pongyola, felesleges mellékmondati szerkezetekkel; az
ilyen elbotoltatja a remek leírásokban gyönyörködő olvasót.

Nagyon érdekes az, amit Lippay „az utazás filozófiájáról”
mond az utószóban. Már az előhang is olyan utazóra vall, aki Isten
névével és a Teremtés előtti alázattal indul útjára. S az utó-
szóban a sokat utazott férfi tapasztaltságával írja: „Programom:
látni és meglátni... Meglátni a nagy természet szépségében, nagy-
szerűségében Alkotójának, a Teremtőnek nagyságát, fenségét, a
természet rendjében az isteni értelmet és az ember iránt megnyil-
vánuló jószágot... az emberi mű állhatatlanságát, ideiglenes voltát

a történelem irányítójának, a Gondviselőnek örökkévalóságával szemben... Így az utazás valóságos apológia lehet az Isten mellett.

*

Az ismertetett könyvek valamennyien a *Révai* könyvkiadó megértő korszellemét és ízléses munkáját dicsérik.

Makay Guszláv

ÉLMÉNY ÉS IRODALOM

TATAY SÁNDOR, KASSÁK LAJOS ÉS NÉMETH LASZLÓ MŰVEI-NEK MARGÓJÁRA. Ez az összefüggés időtlen és határtalan. Már az esztétika is végigrágta magát rajta, törvényszerűséget és kritikai egyenruhát készített belőle, rendszer és számonkérés lett a túlzottan lelkiismeretes ítések kezén. A műalkotás megfoghatatlan folyamataira utal, a külső világ benyomásai miként tisztulnak művészté. Széptani rögeszmévé éppen a kíváncsiak tehetetlensége miatt lett, amivel reménytelenül toporogtak körül e rejtélyes metamorfózis szegényes nyomait. Az összefüggés természetes következménye az emberi alkatnak, de beszélni róla csak esetlegesen és eredményeiben lehet. Elfoglalhatja magát a művész eszmékkel és elvont fogalmakkal s még az epikus műfajoknál is kísérletezhet kizárólag a képzetlennel; amit tapasztalatnak neveznek, mégis beszívódik észrevétlenül és mértéktelenül a mű anyagába. Ha kinyomozzák, a kapcsolatok erőltetettek lesznek; elég egy kész könyvet egészében visszaemlékezni fontoskodó részletvizsgálatok nélkül s a szöveg majd eleget árulkodik a szerző írásmódjáról. A litterátus aprólékosság inkább csak hamis látszatokig, kínos félreértésekig jut el, mert ha a regényhős szerelmes is, nem leplezi le fróját s még egy versben is több van a jambusok gondjából, mint az irodalmi pletykákból. A mondatok hófoka, a helyzetek és képek biztonsága mégis az életről beszél, a művész tájékozottságáról, amellyel események és fejlemények között mozog, észreveszi a szándékokat vagy emlékszik egy mozdulatra. Van valami nyersanyag, amit irodalomná formál a mester, a jó alkotásban azonban az eredeti a felismerhetetlenségig művészté csiszolódott. Ha megmunkálhatatlanul kerül fölszínre ez az anyag, alakatlan kísérlet marad az író fáradozása, ha hiányzik, szövege zengő érc és pengő cimbalom. De az igazi mű értéke nemcsak engedelmes egyensúly kérdése valóság és képzelet, benyomás és kifejezés között, hanem az alakító erő eredménye, az alkotó munka hatalma létező és elméleti jelenségek fölött, ösztönös gyakorlat végleges megoldást találni műfajban és témában, biztos érzék a művészet belső rendjéhez. „Az írás: életmód” — mondta *Oszdát* Ernő, aki a legtöbbet tudta az írókról, s ezzel az irodalmi tevékenység öntörvényeire figyelmeztetett. Nem másolása vagy utánzása megtörtént ügyeknek vagy megírt elveknek, hanem sajátos szemlélet, mely az írói munka bonyolult összetevőinek a következménye, szellemi összkép, melynek eredete homályos, csak mint befejezett tény tárgyalható. Irni elsődrendű feladat — vagy inkább állapot, előkelő és autonóm, az emlékezés és bölcselkedés csak alárendeltjei; élmény és gondolat csak jól fogalmazott mondatok segítségével lesz irodalom, szövegmegrögzítés nélkül az érzékek számára nincs is. Írónak lenni küzdelmet is jelent, amit a nyelv, a művészi forma a valósággal folytat, veszélyes hely-

zet, mert az életet nem szolgálja ki, hanem átváltoztatni igyekszik újjákölti. Az irodalmi mű önigényű szabályozottságába zár minden mellékkörülményt, a régi történetekkel és fölmérő mesékkel széptani céljai vannak, (esetleges társadalmi hatása következmény), s az észleleteket elemesztí az alkotás hevében. Goethe úgy vélte, hogy az élmény rőzse, melyet az ihlet lánggra lobbant. Ennek a lángnak a melege, ereje az égési folyamattól függ, ha ez nem elegendő, a sugárzás is hatástalanabb, kétségesebb lesz. A mult század tamásai esküdtek a rőzsére, a fin de siecle költői elvont hangulatokkal, jelképes tolvajnyelvvel gögősen megtagadták. A helyes mérték — mint általában mindenben — itt is valahol a középben van. Az átélt és megismert szellemi és való világ egyes esetei, érdekes fordulatai táplálják a művészet örök tüzét, ami azonban semmire se kötelez, a művész nem tartozik felelősséggel élményeinek, számonkérni csak a minőséget lehet rajta. Mégis elhíhető erő, megnyugtató szilárdságot egy műnek a tapasztalati és ismereti elemek költői változata ad, igaz és vélt dolgoknak ellenőrizhetetlen keveredése, őszönős képzettársulás, emlékek, olvasmányok, álmódosások között a formábaöntés folyamán. Az összefüggés tehát kikerülhetetlen, a kapcsolat folytonos, élet és művészet szakadatlanul érintkezésben állnak egymással. Ez az érintkezés szükségszerű, ha nem is egyenrangúak az összetevők. Irodalmunk legszakoszerűbb mestere írja: „A Valóságra úgy gondoltam, mint valamilyen végtelen leckére, mely elől nem szabad hanyagon kitérni, de aztán, ha munkára kerül a sor, nagyjában mégis csak el kell felejteni.“ Ebben a magatartásban a külső világ átminősül látomássá, az eredeti átszellemlül, sejtelemmé válik, ami már csak a szín, összhang, arány, szépség jelkulcsával oldható meg. A művészet önkényes, válogat a tárgykörben és a jelenségek között, saját szempontjai vannak, nem ragaszkodik a hűséghez, születésekor csak önző öncélúságot ismer. Malraux szerint az író tekintete szűrőjén át, egyéniségének megfelelően érzékeli az életet, már fölfogásában is átalakít, érdeklődése és hajlama vezeti a tapasztalásban: „Nincs igazi valóság, minden a szemlélődés világába való.“ De ez már a művészeti metamorfózis kezdete.

A jó irodalom szellemi kiválasztás, különös érzék, ami az életet nagyszerű elméletté mintázza, mert hiszen a szó csak jelöli az életet s még a legrealisabb leírás esetében is elvonatkoztat, amint a világból szöveget csinál. A tehetség tulajdonképpen azonos az alakítási készséggel, ami a nyersanyagot megnyugtatóan, irodalomszerűen, valamiféle poétikai egyensúly kívánalmái szerint rendezi el. Az író uralma ez azon a sokrétű együttesen, ami tárgyakból, lelkiállapotból, tanulmányból, látottakból, szürkeagykéregből és révületből áll, s amint adott alkalommal művé egyesül. Ez az uralom, ez a formáló önkény vagy önkéntelen őszton teszi a művészetet, nélküle eredménytelen kísérlet minden elmémű. Nehéz fölülkerekedni az anyagon, kemény erőfeszítések kellene ahhoz, hogy ezt a művészi fölényt elérje a szerző.

Tatay Sándor novelláskötete: a *Jelek a porban* (Magyar Élet kiadás) ezt a súlyos küzdelmet példázza több kudarcral, mint sikerrel, szemléltető példát nyújtva arról a veszedelmes feladatról, amely irodalmi céllal a valóság és írás összeegyeztetését próbálgatja. Olyan író, aki élményeit szeretné novellákká gyúrni, különös hajlandósága az emlékezésre kész témákat szolgáltat neki tapasztalataiból; a művészi formát itt egy fejlettebb tolmácsolás jelentené, igényes közvetítés, mely műfajjá csiszolja az átélt vagy hallott történeteket.

Elszigetelt, arányos, lezárt egészzé kellene kerekítenie elbeszéléseit, hogy anyaga irodalomká minősüljön. Ehhez biztos szövegismeretre van szükség, a fogalmazás alapos mesterségbeli tudására, ami nagyrészt olvasottság kérdése. Mindenkinék szüksége van stílári iskolázottságra; „az irodalmi kultúra hiánya legnagyobb ellensége az eredetiségnek”, — ahogy ezt egyik kitűnő ifjú kritikuskunk írta. S ennek az ismeretnek nagymérvűnek kell lennie, az alakító erő írói ügyességben nem tehet engedményeket, teljes készütség tudja csak az elképzelés és válogatás folyamatát követni. A kimerítő művészi tájékozottság önállóan befejezett alkotássá segíti rögzíteni az irodalmi munkát, a részleges és esetleges betekintés a szellem világába észrevehető és ismétlődő nyomokat hagy; ha csak néhány írótól tanult egy fiatal szerző, önkéntelenül is utánozni fog, a sokoldalú irodalmi érdeklődés révén viszont sikerül közömbösíteni egymással a különböző hatásokat, melyek így egységes és fúrge írásmódban olvadnak föl s követők helyétien egyénien fejlett stílusú alkotókat nevelnek. Tatay végzetes hibája, hogy képtelen egyes írók befolyásától szabadulni, néhány emlékezetes könyv és kedvenc írói tartják a fogva, ahelyett, hogy legalább a magyar litteratura egészéhez fordulna írói gyakorlatért; (többet kívánni már a sznobizmus gyanúját kelti föl). *Kodolányi* állandóan jelentkezik itt is, ott is, a sorok között, tárgyválasztásban, megoldásban; félszeg személyek, suta babonák költöznek át ismert műveiből a Tatay novelláiba, ok és mód nélkül. Másutt Szabó Dezső merészségével ront neki kétes tisztaságú témáknak, gúnyos keserűséggel igyekszik lerohanni az élet megrögzött kellemetlenségeit, de a nagy mester ellenállhatatlan irálya, teremő vérbősége nélkül csak ízléshiány és tehetetlenség jelzik a szándékot. „Az aranysszalag” című elbeszélés befejezése és a „Kék víz” *Kosztolányira* emlékeztetnek, s ezzel a partitúra ki is merült. Szorgalmasabb irodalmi körütekintés *Tatay* saját erőit fejlesztette volna, ez a kevés példa és még egy néhány, járszalagra fogták még a képességeit is. Ezért nem tudja kifejezni magát kellően, pedig beszélyeinek az anyaga azt bizonyítja, hogy érdemes lett volna. Csavargó-novelláinak a légköre ígért valamit, a kötet mégis teljes csalódást okozott, egy kínos versenyfutás emléke maradt utána, melyet a témákkal hajszolt végig a szerző, sietős telhetetlenséggel, lelkendezően és bizonytalanul, mintha lebiggadásra, múgondra nem hagyott volna időt magának. Kis fegyvellemmel harmonikussá lehetett volna csoportosítani a rendetlenül föltóduló mondanivalókat, tisztázni célt és hanglejtést, ami jó írásművé szilárdítja az ötletet. Enélkül a gondosság nélkül ellentmondó keverék lett belőle, hányódás, szinte mondatról-mondatra áiom és valóság között, hamis hiedelmek és alaktalan gyermeki borzongások érdes és töredékes rögzítése, hol a finom stilizálás kényelmetlen nagyotmondással, alaptalan magyarázgatással váltakozik. A művészet bonyolult feladat, nagy figyelmet kívái; sebtiben, úgy mellesleg nem intézhető el. Tataynál a közvetlenség színleléssé és alakoskodássá zavarodott, mert az irodalomban még az őszinteségéhez is rend kell, különben felületesség és tisztéletlenné tesz. Érthetelen, hogy Tatay miért hanyagolja el az írás mester-ségi részét, mikor az méltó rangot adna nyersen hagyott műveinek? Talán generációs visszahatas ez? Tiltakozás önkéntelenül is az előző nemzedék hideg formalizmusa, túlzott ügyessége ellen? Mentségnek még ez se elég.

Az írói gyakorlat kiváló teljesítményét mutatja *Kassák* Lajos új regénye: *Azon a nyáron* (Dante kiadás). Szerzője évtizedek óta mintázza, rendezi, nemesíti azt a nyomasztó anyagot, ami nagyrészt

az élet árnyoldalára esik. Nem szépít, csak alakít, híven föltárja a szegénység komor nyúgeit, de műveinek természete szerint összhangot teremt a legreménytelenebb helyzetek között is. Termékeny és veszélyes szellemi kísérletei idején is szinte tételesen állta, hogy művésznek lenni álláspontot jelent és szerepet, mely a tehetőség és hivatás iratlan szerződésének az értelmében felelős fáradsággal, áldozatos odaadással szedi rendbe a keserves világ kusza ügyeit. Számára az irodalom művészi és erkölcsi tanulság az életről, művészi mindenekelőtt, tehát erkölcsi is, mert igaz, az alkotó szellem örök etikája szerint. Működése példa lehet azok előtt az írók előtt, akik az ijesztő emberi nyomorúságok, egyéni és társadalmi bűnök látán vérmes fölháborodásukban megfelelnek a művészetről, ami nélkül pusztá szólammá, üres jelszavá silányul a legőszintébb együttérzés is. Nehéz lenne Kassákot szociális érzésben fölülmúlni s ha ő irodalmi igénytel tud írni, nincs senki, akit népi aggódásáért föl lehetne menteni a minőségi követelmények alól. Ez a regénye falusi világot elevenít, egy lélektanilag és szociológiailag egyaránt furcsán bohém paraszti házaspárt, vállalkozó kedvű és a nincstelenség között életművész számba menő férfit, nyögőcselő érzékenységgel páváskodó és szinte úriasan differenciált asszonyt. A városi munkásság írója és ismerője ezúttal megmutatta, hogy falun is megfejtje a lelkek titkait, érti ő is a parasztlak tartózkodását, fojtott vágyait, mert a művészet minden rejtélyt megold, félmondatokhoz magyarázatot talál, indulatokat indokol. Faluvizsgálóink közül soknak jó iskola lenne ez a magatartás, Kassák föltétlen hűsége az irodalomhoz, mely egyetlen eszközt ismer még a szociális figyelmeztetésre és a szemrehányó társadalmi bemutatásra is, a tökéletes kifejezés és a szép szó hatalmát. A szereplő élettársak ingerült párharcán keresztül az egész falut megjeleníti, nem fölvételszerűen, jegyzetkészítés alapján, hanem a regényíró ábrázoló képességének az erényeivel, találó környezet- és jellemrajzzal, mely lényegesebb eredményre vezet, mint akárhány serény szociográfiai kiszállás. A valóságot átviszi a könyvbe, leírásai pontosak és szakszerűek, de a hajlékony mondatokba csomagolva mindez sajátos jelentőséget kap, mert a szöveg időtállóvá, áttekinthetővé varázsolja azt a szimultán össze-visszaságot, ami egy ember és a közösség viszonyából származik. Az élmény így magasabb értelmet nyer, az irodalmi átlényegülésben említésre érdemessé tisztul, beleilleszkedik abba az öncélú és végleges törvényszerűségbe, ami kiemeli az élet veszendő forgatagából és ellenálló szellemi szerkezetévé kovácsolja. Ez a folyamat akkor eredményes, ha észrevétlen és megtartja az eredeti természetességét, ha a művészi munka nyomai nem látszanak meg rajta, varratok nélkül és közvetlenül jelentkezik, mintha magától alakult volna ki. A rendezkedés célzatosságát nem szabad érezni a művön, mert erőszakoltságnak tűnik föl és megrontja az írói vállalkozás hitelét. Alkotni szemérmes cselekedet, igaz, fontos szolgálat, de a munka idején magánügy, a művésznek féltékenyen őriznie kell műhelytitkait, nyilvánosságra csak a kész mű kerülhet, minden fértől, vázlattól, igyekezettől menten. A belső fegyelem kötéseit kizárólag a mesterre tartoznak, ha verejtékkel is, engedelmessé kell az alkotással járó kötelességeknek és kényszereknek, ebből azonban semmi se látszathat meg kívülről. *Kassák* eddigi munkássága olyan kiterjedt és nagyarányú, hogy ehhez az új regényhez a gyakorlott író biztos följenyével kezdett hozzá. Sehol egy göcs vagy göröngy, simán és folyamatosan, a természetes gondolkodás fürgeségével, emberi közvetlenséggel fejlődnek művé a lapok, szinte játékos

könnyedséggel állnak össze könyvvé a részletek és fordulatok. Az élmények költészöveget módjára húzódnak végig a kötetben, a szereplő írónak és feleségének a jelentkezése ama földült családban megtörtént ténynek vehető, kétségtelen, hogy *Kassák* egyik nyarának az emlékei formálják ezt a regényt; a halászgató költő előtt föl-vonuló embereknek és eseményeknek között van a valósághoz, asszonyáról rajzolt néhány gyengéd kép Simon Jolánt, a megértő és alkalmazkodva is erélyes hitvest örökítette meg. A légkör mégis félreérthetetlenül irodalmi, nem beszámoló vagy napló, hanem minden külső kapcsolattól mentes regény, mely kizárólag műfaji és fogalmazási kötöttségeket követ. Könnyen hozzásegítette ehhez Kassákot írói készsége, amely végtelenül egyszerű eszközzel, világos, tiszta stílusban mondja el a paraszti lelkek e válságát. Hosszú pályájának az eredménye ez a szűkszavú, de sokatmondó, szerény és kielégítő egyszerűség, mert végül is a jó művész rájön arra, hogy az ifjúkor minden odaadó mesterkedése és iparkodása csak előkészület a szerepjátszás, a törekvő szertartásosság nélkül megszólaló és pusztán emberi hanghoz. Ennek a tömör, igaz és gazdag egyszerűségnek a birtokában *Kassák* mintha szemlét tartott volna erői fölött, mikor megírta az *Azon a nyáron-t*, egy egyszerűen sikerült közjátékban fölmérte mesterségbeli tudásának a határait. Próbakötetnek kifogástalan, erényei sejtetik, hogy ez a mester művészetének klasszikussá érett korszakába lép.

Vannak haladottabb elmék, akik nem elégszenek meg az élet és irodalom összefüggéseivel, szegényesnek tartanak csupán két elemből — mégha oly határtalanul terjedelmesek is azok — származtatni le a művészi nyilatkozatokat. Ezek sokkal összetettebb folyamatnak tartják a modern litteraturát, korunk kulturájában a fokozott intellektuális tájékozottságot szeretik, a művészethez a tudományt is elvárják. Bölcsélet és politika, történelem és szociológia keveredik a regénybe, a „szépprózából“ komplex szellemi összefoglaló lesz. Mindez megvolt némileg az elmúlt „klasszikus“ regényben is, mint meléktermék, de nem ilyen tudatosan és föltűnően, csupán díszletként az alakokért, kevesebb befolyással, mintegy függvényként. A mai irodalmi összképben határozott vonásokkal, felkiáltó módban jelenik meg az értelmiségi jelleg, átfogóbb hatás igényével, mely nem elégszik meg tisztán művészi célokkal, a finom műélvezet és ízlés céljaival, hanem műveltséget és eszmét is akar terjeszteni, nevelni, hatni és irányítani szándékozik; kevesebb célzatosság mellett is szívesen vállalkozik a tudás és ismeret közvetítésére, elvek és tanok tisztázására. *Németh* László legutóbb megjelent regénye: a *Szerdai fogadónap* (Franklin Társulat kiadása) is általánosabb szándékkal készült, mint egy egyszerű regény; szétágazó meg gondolásai, elmélkedő vargabetűi, társadalmi, történelmi és világnézeti vonatkozásai sorsszerűt és fontosat igyekeznek elmondani magyarakról és emberekről, egészben véve valamiféle nemzeti enciklopédiával próbálkoznak. A *Szerdai fogadónap* egy teljes mű hatoda csupán, egy trilógia utolsó részének első fele, így e kétkötetes töredékben nem lehet egység és arány, érdemben hozzászólni vakmerőség lenne, csak munkamódszere és modora tárgyalható. A műfaj átminősül tételké, a regény emlékirattá, ahol nem az emléken, hanem az iraton van a hangsúly, amint egyfajta szöveghez kötött szerepet, különös papírfomat kell érteni. A személyek és helyzetek elvekké válnak, a cselekmény mintha tervezet volna egy új nemzeti szemlélethez, nem a valóság tendenciózus beállítására révén, hanem fogalmak és elképzelések szerint. Tapasztalat helyett el-

mélet ennek a műnek az alapja, kötetei látomás helyett fejtegetést tartalmaznak; nem is jelképes, hanem képletes ez az írás, egy lázas nemzeti gondolkodó kulturális és szociális magatartásának stiláris párlata, ami nem a regényhős egyéniségét jelöli, hanem az íróét, szinte minden szereplő alakban, a párbeszédekben és ellentétes nézetekben. Ami a *Szerdai fogadónap*-ban esemény, annak van ugyan némi köze a valósághoz, az „*Ember és szerep*” keserű *Németh László*ja érzékenykedi végig ezúttal is a kiábrándulás és vélt csalódások inzultusait, általában azonban eszmékről, tetszetős magyarázatokról, meglepő intellektuális ötletekről van szó. Ehhez a könyvhöz nem az érzékek vezették el a szerzőt, a szem, fül, eszmélet és megfigyelés, hanem egy bizonyos értelmi izgalom, szerkesztő és következtető okoskodás, ami nagyjában szellemi kíséreltezés, kissé fegyelmetlen észjárás, historizmus és időszerűség, egyetemes népi problémák és kulshelyzetek között, elbeszélés és alakítás helyett szapora történefilozófia a középkorról, a Báthoryakról és a háborúutáni forradalmakról; jellege szerint irály, korlátlan betűvetés, az áradó szó uralma. A némethlászlói stílus közvetlen erényei végzetes veszélyeket rejtegetnek, mindent átható nyugtalanságával megöli a formát, kavargó mozgalmassága nem engedi, hogy kialakuljon a műből valami szilárd és végleges. Az alapvető összefüggés még ennek ellenére is vonatkozik Németh Lászlóra, regénye élményt fejez ki, olvasmányok, helytálló szövegek és önmaga szerepének az élményét. A könyvtári ismeret viszont nem tudja lekötöni stílusa sodrát, a személyesen átélt valóság lenne csak alkalmas erre, értekező alkata azonban még az emlékeket is elvívve fogalmazza. Van közvetlen szava is, de az is inkább vélemény, felülről, kicsit mintha mindig jelmondatokra kétszülne, mély lélekzettel ír, szinte ítélkezik. Ez az összefüggés másikkal végtelen; sokat jár a fogalmak körében, ezért ez a magas hang, hiányzik a talajszerű, természetes élmény, ami emberközelségbe hozná. Az irodalom elvonatkoztatást alaktalan, zsúfolt benyomásokból, de ha a nyersanyag is már csiszolt elmélet, csak stiláris mutatóványokra képes.

Pogány Ó. Gábor.

A SZENTISTVÁNI ÁLLAMESZMÉNEK KORSZERŰ
ÉRTELMEZÉSÉN MUNKÁLKODIK

AZ ORSZÁG ÚTJA

ÁLLAM- ÉS NEMZETPOLITIKAI HAVI FOLYÓIRAT

Szerkesztik: BARANKOVICS ISTVÁN
ÉS DESSEWFFY GYULA GRÓF

Előfizetési ára egy évre 8 P, félévre 4 P, egyes szám ára 80 f.

Szerkesztőség és kiadóhiva-

tal: Budapest, VI., Aradi-

utca 8. - Telefon: 12-07-26.

A KÁRMELITA CSEPP EK NÖVÉNYI SÓSBORSZESZ KÜLÖNLEGESSÉG

A Kármelita-rend több mint 200 éves, másoktól eddig felül nem múlt, ma is újszerű találmánya. 72% finom szeszt és kb. 30-féle növényi kivonatot tartalmazó párlat.

Kellemes illatánál, de főképen kiváló, aromatikus összetételénél fogva teljesen egyedülálló, a művelt ember igényeit kielégítő, elsőrangú háziszser.

Nagy eredménnyel használható úgy belsőleg, mint külsőleg.

1721 óta ismerik, kedvelik az összes kultúrállamokban

Kis üveg ára . . 1-20 P

Nagyobb üveg ára 3-30 P

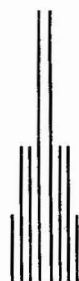
Kapható drogériákban és szaküzletekben.

Csak zárt üvegekben hozzuk forgalomba!

KÉSZITI A KÁRMELITA RENDHÁZ

BUDAPEST, XIII., HUBA-U. 12. TELEFON: 291-469

TÓTH LÁSZLÓ

MAGÁNYOS
JEGENYE

RÉVAI KIADÁS

Felelős szerkesztő és kiadó: Dr. Possonyi László.